UNIWERSYTET WROCŁAWSKI
WYDZIAŁ NAUK HISTORYCZNYCH I PEDAGOGICZNYCH
INSTYTUT ARCHEOLOGII

TOMASZ GREGORCZYK

PROBLEMATYKA OSADNICTWA PLEMIENNEGO OPOLAN

PRACA PROSEMINARYJNA

PRACA PROSEMINARYJNA
NAPISANA POD KIERUNKIEM
DRA PAWŁA RZEŹNIKA

WROCŁAW 2007-2008

RECENZJE

Tomasz Gregorczyk
Problematyka osadnictwa plemiennego Opolan

Tytuł odpowiada treści pracy.
Struktura pracy poprawna, rozdziały o wyraźnie wyodrębnonej treści merytorycznej.
Autor w pracy wykazuje podstawową znajomość warsztatu badawczego archeologa. We wstępie przedstawia zarys problematyki i stanu badań nad osadnictwem wczesnego średniowiecza na Opolszczyźnie. Sygnalizuje tu konieczność rozpatrywania danych archeologicznych w kontekście środowiska geograficznego, a także traktowania sytuacji osadniczej jako dynamicznego układu społeczno-kulturowego. Ponadto autro we wstępie prezentuje utrwalone w nauce poglądy na temat lokalizacji plemion górnośląskich wymienianych w źródłach historycznych.
Część analityczną pracu stanowi rozdział pt. „Sytuacja osadnicza". Autor stara się w niej podjąć krytyczną systematyzację archeologicznych danych osadniczych. Zdaje sobie sprawę z trudności w datowaniu stanowisk i niskim stopniem ich naukowego rozpoznania. Mimo niskiej wartości poznawczej większości materiałów autor w podsumowaniu stara się podjąć podstawowe kwestie dotyczące mapy plemiennej Opolszczyzny w VII-X w., odnosząc do bazy źródłowej konstrukcje teoretyczne wyznaczania terytoriów plemiennych. Opowiada się za wyznaczeniem terytorium plemiennego obejmującego głównie Równinę Opolską i Niemodlińską i przypuszcza o istotnym znaczeniu grodziska w Grodźcu. Autor rozważa swoje ustalenia na tle poglądów znanych z literatury, a także odnosi je do warunków środowiskowych. Kluczową cześcią pracy jest partia poświęcona organizacji przestrzennej osadnictwa, w którym autor stara się wykorzystać ogół wcześniejszych ustaleń do nakreślenia spójnego obrazu społeczno-kulturowego.

Autor zebrał źródła archeologiczne niezbędne do podjęcia problemu badawczego.
W częściach analitycznej zwracano uwagę na datowanie stanowisk, stan rozpoznania formy osadniczej, relacje przestrzenne pomiędzy stanowiskami oraz relacje do warunków środowiskowych. Ważny element stanowiło też dążenie do wykazania różnic charakteru funkcjonalnego poszczególnych grodzisk.

Sumując: autor opanował w podstawowym stopniu umiejętność formułowania problemu badawczego, umiejętność gromadzenia potrzebnych źródeł oraz umiejętność zredagowania poprawnej struktury pracy z wykorzystaniem podstawowego aparatu naukowego (katalog, odnośniki do literatury, przypisy, spis wykorzystanego piśmiennictwa.
Pracę oceniam jako dobrą (4,0)

dr P. Rzeźd

1.**WSTĘP**
1.1 Wprowadzenie do problematyki badań..... 4
1.2 Historia badań w regionie..... 6
1.3 Lupiglaa,Opolini, Golensizi czyli lokalne plemiona słowiańskie..... 8

2. **ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE**..... 11
2.1 Tło fizjograficzne, geomorfologiczne i hydrograficzne..... 11
2.2 Warunki klimatyczne, stosunki glebowe i roślinne..... 12

3. **SYTUACJA OSADNICZA**..... 13
3.1. Grody plemienne..... 13
3.2. Osady otwarte 16
3.3. Cmentarzyska 18
3.4. Dynamika osadnictwa..... 19

4 **PODSUMOWANIE** 21
4.1. Zasięg plemienia w świetle analizy źródeł..... 21
4.2. Sieć osadnicza a środowisko naturalne..... 24
4.3. Kwestia organizacji przestrzeni..... 25

5 **KATALOG STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH**..... 28

6 **LITERATURA**..... 58

Isti sunt, qui iuxta istorum fines resident (...) Sleenzane civitates XV, Lunsizi civitates XXX , Dadosesani civitates XX., Milzane civitates XXX., Besunzane civitates II. Uerizane civitates X, Fraganeo civitates XL, Lupiglaa civitates XXX ,Opolini civitates XX, Golensizi civitates V.

- Geograf Bawarski[1]

WSTĘP

Wprowadzenie do problematyki badań

Ziemia Śląska stanowi krainę historyczną położoną na terenie Polski i Czech w dorzeczu górnej Odry oraz początkowego biegu Wisły. Już od początku dziejów człowieka region ten był miejscem licznych prądów kulturowych, poprzez obie epoki kamienia, epokę brązu, epokę żelaza a wreszcie zalążek polskiego średniowiecza na którym koncentruje się niniejsza praca.

Podejmowane na Opolszczyźnie analizy potwierdzają obecność kultur paleolitycznych (m.in. kultury magdaleńskiej), kultur neolitycznych (Kultura Ceramiki Wstęgowej, Kultura Pucharów Lejowatych). Następnie kultur epoki brązu: unietyckiej i łużyckiej (m.in. słynne cmentarzysko łużyckie w Kietrzu) a wreszcie osadnictwa celtyckiego oraz przeworskiego (por. Mierzwiński 1992). Ostatecznie po przejściowym kryzysie osadniczym na przełomie VI i VII wieku n.e. na ziemię południowej Polski przybyli Słowianie, formując ostatecznie lokalne plemiona takie jak skupieni wokół dzisiejszego Wrocławia Ślężanie, Dziadoszanie w okolicach Głogowa, Gołęszyce na południe od Raciborza i osiedleni wokół Opola - Opolanie.

Przedmiotem niniejszej pracy będzie osadnictwo plemienne etnosu znanego w literaturze jako Opolanie. Organizacja plemienna u Słowian między VI a X wiekiem: organizacja wspólnoty ziemi, wspólnoty rodowej i polityki jest bowiem powszechnie przyjętym aksjomatem badawczym w archeologii (por. Boroń 2001). Dla starszej fazy wczesnegośredniowiecza w Polsce, decydującym wyznacznikiem epoki jest utrzymywanie się organizacji plemiennej (Szydłowski 1989) będącej tu przedmiotem moich naukowych rozważań.

---

[1] Fragment ten podaje za H. Łowmiańskim (Łowmiański 1958, s. 111). Bazuje ona na praktycznie niedostępnych już reprodukcjach tekstu według T. Schiemannna, *Russland, Polend und Livland,* t.1, Berlin 1886 oraz
E. Kucharskiego, *Zapiska karolińska, zwana niewłaściwie „Geografem bawarskim”* [w] *Sprawozdania Tow. Nauk. we Lwowie, t. V*; 1925, s. 81-86.

Czytelnikowi należałoby się jednak parę słow wyjaśnienia, dlaczego podjęty został przeze mnie właśnie tytułowy temat oadnictwa plemiennego Opolan. Zacznijmy od obiektywnych danych analiz archeologicznych Górnego Śląska. Podejmowane dotychczas tematy dotyczą najczęściej osadnictwa plemion Gołęszyc i Lupiglaa (zob. Parczewski, 1982), podczas gdy w literaturze brak konkretnej syntezy ujmującej szczegołowo osadnictwo Opolan. W samym Opolu nie istnieje po dziś Instytut Archeologii a jedynie Muzeum Śląska Opolskiego, które prowadzi jedynie zawężoną działalność badawczą. Ziemia Opolska znajduje się więc raczej w kręgu zainteresowania archeologów krakowskich (m.in. profesor Gedl), wrocławskich oraz katowickich (Zakład Archeologii Instytutu Historii UŚ). Praca, która za zakres osadnictwa stawia nie współczesne podziały administracyjne czy tworzone *a priori* analizy w obrębie określonego mikroregionu, – lecz pojmowany interdyscyplinarnie zakres występowania plemienia może okazać się ciekawą innowacją w dziedzinie badań nad starszą fazą wczesnego średniowiecza. Wreszcie, sam wychowałem się w bliskiej Głubczycom miejscowości Baborów, tak więc z racji osobistych temat osadnictwa opolskiego jest mi bardzo bliski.

„Problematyka osadnictwa stanowi jedno z bardziej skomplikowanych zagadnień badawczych i jako taka pozostaje w kręgu zainteresowań wielu dyscyplin naukowych” (Foltyn E., 2005. s. 9). W optymalnym, szerokim ujęciu Zbigniewa Kobylińskiego tytułowe osadnictwo sprowadza się do *„...wbudowywania trwałych struktur przestrzeni społeczno-kulturowej w konkretną geosferę*.” (Kobyliński 1998 s. 11).

Już Józef Kaźmierczyk w 1977 (zob. Kaźmierczyk i in. *Studia i materiały do osadnictwa Opolszczyzny wczesnośredniowiecznej*) doliczył się w regionie 596 stanowisk archeologicznych. Z uwagi na brak dokładniejszych rozważań na temat osadnictwa sensus stricte – skupisk ludności skoncentrowanych wokół dominującego (jak przypuszczamy) grodu na opolskim Ostrówku – praca ta jako wprowadzenie do problematyki będzie koncentrować sie na poziomie makro, odnosząc się do zabudowań jedynie dla pobieżnych analiz porównawczych. Posługując się tu pojęciem tzw. makropoziomu osadniczego mam więc na myśli poszczególne osady, grody oraz cmentarzyska na tle pradziejowego środowiska naturalnego. W modelu Clarke’a (por. David L. Clarke *Spatial archeology*) układ społeczno-kulturowy, do którego należy przede wszystkim osadnictwo (plemienne), znajduje się w stanie zmiennej równowagi z układem środowiskowym tj. innymi układami społeczno-kulturowymi i podukładami geologicznym, klimatycznym oraz flory i fauny (Pałubicka, Tabaczyński: 1986, s. 120). Dlatego też, wydzielam w pracy rozdziały poświęcone środowisku geograficznemu (zob. rozdz. 2) oraz sytuacji osadniczej (rozdz..3;

tam kolejno grody oraz osady) łącząc te dwa aspekty w końcowym dla pracy podsumowaniu.

Zakres chronologiczny pracy oscyluje wokół faz A-C/D_1 czyli okresy 500-600, 600-800, 800-950/1000 wg podziału dla Wielkopolski, W.Hensla i Z.Kurnatowskiej (W. Hensel 1950-1959; W. Hensel, Z. Kurantowska 1972-1987; Z. Kurantowska, A. Łosińska; Z.Kurnatowska, A.Łosińska 1981-1985). Warto zauważyć tu także, że proces powstawania plemion słowiańskich datowany jest na VII, a szczególnie VIII wiek, a więc fazę B wczesnegośredniowecza (Boroń P. 2001:199 za Balzer O. 1937) . Okres ten odpowiada zakończeniu wędrówek oraz powstaniu pierwszych słowiańskich obiektów grodowych na Ziemiach Polskich.

Historia badań w regionie

O potrzebie dalszych analiz wczesnegośredniowiecza w m.in. dzisiejszym województwie opolskim mówi czołowa badaczka Górnego Śląska, Edelegarda M. Foltyn: „*W literaturze przedmiotu odczuwalny jest brak aktualnych zbiorczych rejestrów i opracowań wczesnośredniowiecznych źródeł archeologicznych z całego, szeroko rozumianego regionu górnośląskiego*” (Foltyn 2000, s. 7). Z kolei Idzic Panic uważa iż: „*znaczenie osadnictwa w całokształcie procesu historycznego wywoływało od dawna dyskusje historyków na temat miejsca historii osadnictwa wśród nauk historycznych i tym samym o zakres problematyki, którą powinni historycy osadnictwa podejmować. Dzięki temu historia osadnictwa może poszczycić się bardzo bogatym dorobkiem badawczym - zarówno w sferze teoretycznej, jak i w szczegółowym rozpoznawaniu zjawisk osadniczych zachodzących w różnych dzielnicach historycznych Polski. Ta optymistyczna uwaga w daleko mniejszym stopniu odnosi się do wczesnośredniowiecznego księstwa opolskiego.*” (zob. Panic I.: 1992).

Mimo pewnych niedostatków, problematyka badań wczesnośredniowiecznych na Obszarze Górnego Śląska była już przedmiotem licznych opracowań i refleksji (Szydłowski 1991). Największym zainteresowaniem, osadnictwo wczesnośredniowiecznej opolszczyzny i reszty Śląska cieszyło się w latach przed i międzywojennych. Pierwsze metodyczne inwentaryzacje grodzisk i zamczysk podejmowali Żurowski; Jakimowicz, Bąk (Szydłowski 1991: 10). Drugi z nich rozpoczął zresztą zakrojone badania wykopaliskowe na grodzisku w Lubomi k. Raciborza. Do lat 70-tych mniej lub bardziej rozpoznanych

zostało 11 grodzisk datowanych na dobę plemienną: Izbicko, Kamieniec, Komorno, Lubomia, Naczęsławice, Pogórze, Skoczów-Międzyświec, Stroszowice, Strzegów, Śmicz, Zawada. 7 osad otwartych Chorula, Kościeliska, Pietrowice Wielkie, Chrząszczyce, Krapkowice, Nędza, Poborszów oraz 4 cmentarzyska: Izbicko, Racibórz-Obora, Rozumice i Siemonia. Pełne zestawienia źródłowe opracowali w roku 1977: Józef Kaźmierczyk, Klemens Macewicz oraz Sylwia Wuszkan (Kaźmierczyk i in. 1977) oraz na początku lat 80-tych Michał Parczewski[2]. Podejmowane później analizy koncentrowały się głównie na gołęszyckiej jednostce plemiennej (Szydłowski 1991: 13).

Pierwsze próby rekonstrukcji lokalizacji i zasięgu terytorialnego plemion podejmowali się już Arnold S. („*Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski piastowskiej*". Kraków 1927). Wojciechowski Z. („*Najstarszy ustrój plemienno-szczepowy* [w]: „*Historja Śląska od czasów najdawniejszych do roku 1100"* ,t . 1, Kraków 1933 oraz ceniony historyk Władysław Semkowicz „Historyczno-geograficzne podstawy śląska [w:] Historja Śląska od czasów najdawniejszych do roku 1400" Kraków 1933. Po wojnie, spory dorobek na temat rekonstrukcji zasięgu plemiennego zostawił po sobie Henryk Łowimiański (zob. m.in. Łowmiański 1958), a od 1964 – profesor Jerzy Nalepa.

Dzisiaj, do czołowych badaczek archeologii wczesnegośredniowiecza regionu Śląska należy Edelegarda M. Foltyn, jej ostatnie opracowanie (Foltyn 2000) uzupełnia katalog Kaźmierczyka o szereg nowych stanowisk jak Dobrzeń Mały, Januszkowice, Ligotę Wielką, Łany, Roszowicki Las, Ścigów, Warłów, Większyce.

[2] powołując się na ich ustalenia, używam w pracy ustaleń najnowszego nam, podziału administracyjnego z 1997 roku.

Lupiglaa,Opolini, Golensizi czyli lokalne plemiona słowiańskie

Według aktualnych badań (por. Parczewski 1988b; Szydłowski, Abłamowicz 2006) pierwsze słowiańskie obiekty grodowe pojawiają się na ziemi polskiej w VIII wieku n.e.. Choć dla okresu plemiennego nie wyróżnia się wyraźnych zasad wytyczających lokalne granice, wyraźne jest, że dla umiejscowienia plemiennych skupisk istotne znaczenie miało środowisko naturalne - topografia terenu wraz z przesiekami. Przebieg granic kształtowany był więc w oparciu o niezależny od człowieka układ przestrzenny. Ziemię Dolnego i Górnego Śląska oddzielało tzw. przesieka Śląska[3] czyli pasmo lasów ciągnące się wzdłuż Nysy Kłodzkiej: od Barda po ujście do Odry, a następnie wzdłuż Stobrawy do granicy z Wielkopolską (L. Tyszkiewicz 1991:64, tam dalsze odniesienia). Z drugiej strony Przemsza wraz z leżącymi nad jej brzegami terenami była naturalną zachodnią granicą terytorium Wiślan, którego centrum znajdowało się w okolicach Krakowa (Nalepa 2003, s. 37). Granice południową plemion śląskich tworzyły pasma górskie, tzw. wododział mórz Bałtyckiego i Czarnego (Tyszkiewicz 1991). Wszystkie powyższe przesłanki sugerują, że moje analizy będą koncentrować się na północ Sudetów: od Gór Sowich wzdłuż Nysy Kłodzkiej do rzeki Przemszy (zob. ryc 1.).

Zestawienie kartograficzne zarejestrowanych stanowisk potwierdza nierównomierne zasiedlenie obszaru. Silniejsza koncentracja osadnictwa miała miejsce po lewej stronie Odry. Wstępne analizy osadnictwa plemiennego nie przynoszą odpowiedzi na rozdział ziem Opolan od ziem Gołęszyc i Lupiglaa. Analogia toponomiczna wskazuje, iż dzisiejsze Głubczyce[4] wraz ze znajdującą na prawym brzegu osadą (Kaźmierczyk i in. 1977: 134, Parczewski 1981: 135-136, 1982: 147; Kobyliński 1988: 108) mogły stanowić enklawę plemienia Lupiglaa (Łowmiański 1958), stanowiska w obrębie dzisiejszych miejscowości Komorno, Wino, Lubomia, Miedzyświeć, Cieszyn-Podobora, Landek, Kamienica[5], tworzyły enklawę plemienia Gołęszyc. Henryk Łowmiański lokalizował granicę Opolan i Gołęszyców przez punkt ujścia Osobłogi do Odry koło Krapkowic (zob. ryc. 3). Jednakże trzy lata później (Łowmiański 1970) nie wykluczył istnienia tam plemienia Głubczyców (Lupiglaa). Przeciwko temu przeczyłby jednak pozorny porządek

[3] źródłem potwierdzającym istnienie przesieki jest m.in. Księga Henrykowska: *„Ta wspomniana przesieka za dawnych dni, a także i podówczas, gdy się to działo, otaczała całą ziemię śląską. Przeto starzy książęta nikomu w ogóle nie pozwalali w tej przesiece niczego wyrębywać, i to jest powód, dlaczego w owym czasie dalej nie pomierzono, tylko do granic tej przesieki. Ten pomiar oraz liczba łanów do dnia dzisiejszego tamże się utrzymały”* tłum. R. Gródecki, 1991.

[4] lub też, cz. Hlubčice, niem. Lubschütz. Pierwsza historyczna wzmianka (in circuito, qui dicitur na glubcicich) pochodzi z 1107 r (zob. Rospond 1959, s.126).

[5] w obrębie wspomnianych miejscowości znajdują się także Goleszów, Gołysz, Holeszów, Holaszowice (!).

Geografa Bawarskiego, który zdaje się wymieniać plemiona w Górę Odry: Slężanie, Dziadoszanie, Lupiglaa, Opolanie, Gołężyce (por. Łowmiański 1958: 163-164; Tyszkiewicz 1991: 51).

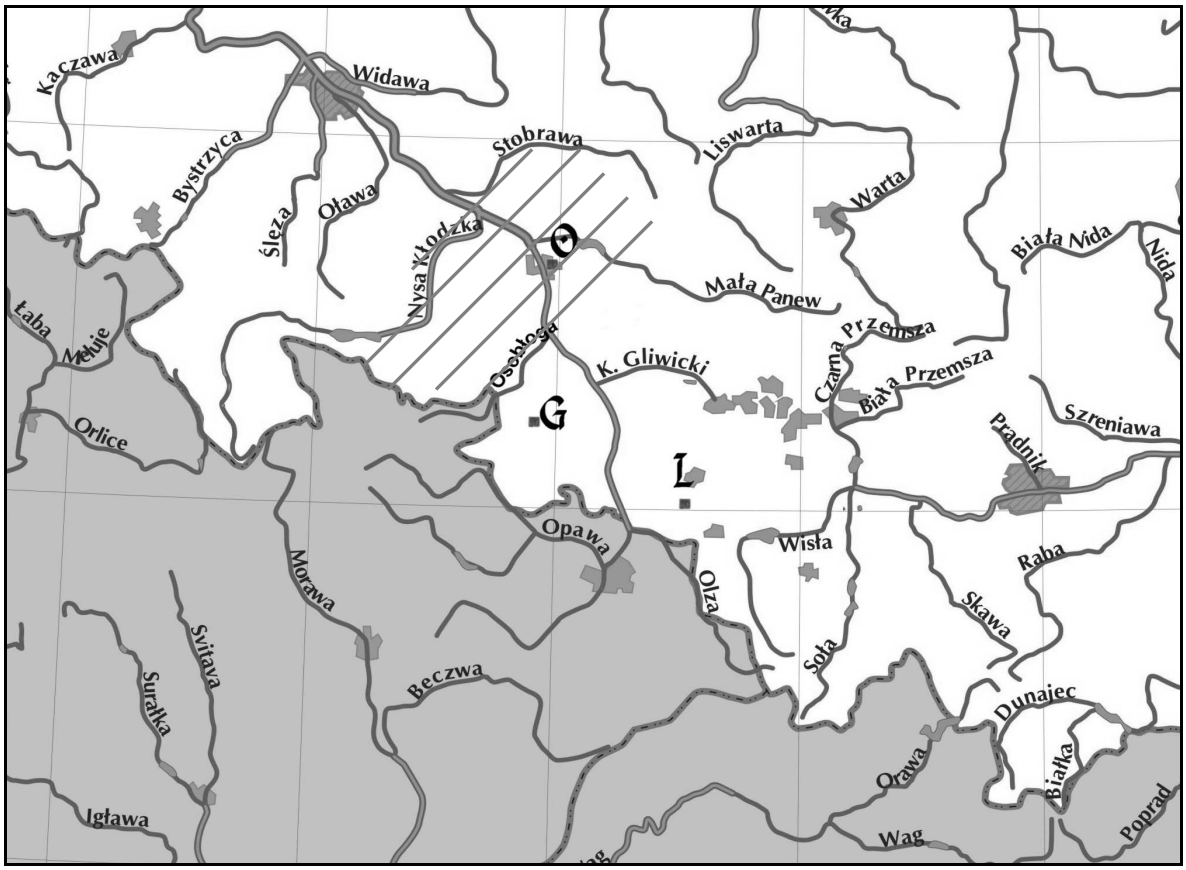

ryc. 1 Od Nysy Kłodzkiej do Przemszy. O – Opole; G – Głubczyce; L – Lubomia/// - domniemany zasięg Opolan (opr. własne)

Abstrahując od rozważań teoretycznych – w obszarze południowo-wschodniego i zachodniego Śląska wyraźne są trzy ugrupowania osadnicze:

„*Pierwsze ugrupowanie zamyka się pomiędzy Kotliną Opawską, południkowym odcinkiem biegu górnej Wisły, linią Koźle-Głogówek i Stradunią na zachodzie”* (Szydłowski 1989: 5) *Ów część* „górnośląskiego obszaru osadniczego” Jerzy Szydłowski wiąże z plemieniem Gołęszyców. „*Drugie (*ugrupowanie*) skupia się na obszarze ograniczonym od zachodu linią Brzeg-Otmuchów, od południa Otmuchów-Biała , od wschodu Biała-wschodnie przedpole Opola i od północy, przekraczając nieco Odrę, linią Opole-Brzeg.”* To „*mniejsze i mniej zwarte terytorium osadnicze”* jest identyfikowane przez autora z tytułowym dla nas plemieniem Opolan (tzw. ugrupowanie zachodnie).

Podobnie do problemu podchodzi Edelegarda M. Foltyn, dzieląc *„górnośląski obszar osadniczy*” (Foltyn 2006: 157) na trzy mniejsze terytoria:

„Największe terytorium (raciborsko-kozielsko-głubczyckie) wyraźnie lewobrzeżne w odniesieniu do Odry, od południa zdaje się być ograniczone wododziałem Troi/Psiny i Opawy, od północy dolną Osobłogą i jej dopływem – Białą”. Drugie, *„mniejsze i mniej zwarte*” terytorium Foltyn określa jako szereg położonych na wysokości Opola *„mikroskupień*” oraz z punktów osadniczych w zlewni małej Panwii. Ostatnie, dość odrębne terytorium z racji umiejscowienia nad środkową Opawą określa się jako terytorium „Opawskie”. Według Nalepy sugerowany zasięg wpływu plemiennego wynosił w przedpiastowskiej Polsce ok. 40-45 km od grodu naczelnego (Nalepa 2003: 48). W opracowaniu zamierzam skupić się właśnie na ugrupowaniu „opolskim” analizując dwa pozostałe ugrupowania jedynie pod kątem obiektów o kluczowym znaczeniu gospodarczym lub obronnym.

Plemienność, a nawet „państwowość” Opolan została potwierdzona po raz pierwszy w sławnym już dokumencie „frankońskiego szpiega” – Geografa Bawarskiego. Wylicza on ilość twierdz, pisząc „...Opolini habent civitates XX” - czyli „(...) Opolanie mają dwadzieścia grodów” (?). Geograf Bawarski posłużył sie tu pojęciem „civitas” - cywilizacja, majac na myśli prawdopodobnie miasto, gród, osiedle skupiające ludzi zajmujących się kontaktami handlowymi oraz rzemieślników. Skoro dokument spisany został prawdopodobnie w 843 roku, możemy przypuszczać, że wymienione w nim plemiona śląskie musiały zorganizować się o co najmniej kilkanaście lat wcześniej. Jeśli chodzi zaś o Gołęszyców oraz kontrowersyjnych Głubczyców czytamy: „Lupiglaa civitates XXX. Golensizi civitates V”. Sugerowałoby to, że Opolanie (a być może Lupiglaa) posiadali większość grodów w omawianym rejonie. Zastanawiająca jest przy tym domniemana wielkość Lupiglaa, przy małości Gołęszyców, którym za ów 5 grodów przypisuje się zazwyczaj różnie: Racibórz, Lubomię, Międzyświec, Racibórz, Cieszyn, Hradec, Koźle. Jak widać, pomysłów jest aż nazbyt wiele. Odwrotna sytuacja ma miejsce na Równinie Opolskiej. Ostatnie wyniki badań dendrochronologicznych z wału obronnego na Opolskim Ostrówku sugerują bowiem, iż gród opolski mógł powstać dopiero za czasów Piastów (Gediga, Spychała 1998).

ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

Śląsk Opolski należy do znacznie urozmaiconych i bogatych glebowo regionów Polski. W skład określanego mianem Nizin południowo-zachodnich makroregionu wchodzą Równina Opolska oraz Pradolina Wrocławska, której zasięg odpowiada odcinkowi doliny środkowej Odry od zwężenia pod Krapkowicami po okolice Wrocławia. Okolica bogata jest w lasy olchowe (Kondradecki 1994:121). Równina Opolska zajmuje natomiast część prawego dorzecza Odry na południe od Stobrawy. Powierzchnie terenu zajmują zwydmione piaski porośnięte przez Bory Stobrawskie (Kondradecki 1994:124). Bardziej na wschód od odpowiadającej biegowi Małej Panwii Równiny Opolskiej, umiejscawia się Płaskowyż Głubczycki, który przecina rzeka Osobłoga.

„*Dla rozpoznania stosunków terytorialnych w dobie plemiennej najbardziej obiecująca wydaje się wnikliwa analiza rozmieszczenia osadnictwa w ścisłym powiązaniu z środowiskiem geograficznym*" (Szydłowski 1991: 13)

Tło geomorfologiczne i hydrograficzne

Pod względem geologicznym Pradolina Wrocławska jest obszarem monokliny śląsko-krakowskiej i monokliny przedsudeckiej, pokryty plejstoceńskimi i holoceńskimi osadami rzecznymi - głównie piaskami, żwirami i madami.

Pokrótce, obszar położonej na wschód równiny opolskej pokrywają zwydmione piaski porośnięte przez Bory Stobrawskie. Na południowy-zachód od Równiny Opolskiej, pomiędzy Doliną Nysy Kłodzkiej a Pradoliną Wrocławską rozciąga się Równina Niemodlińska. Pokryty terenami piaszczysto-sandrowymi i kemowymi (zlodowacenie odrzańskie) obszar obejmujący około 800 km^2. Na południowy-wschód od Równiny Niemodlińskiej i na południe od Równiny Opolskiej położony jest osławiony już nieco w pracach archeologicznych Płaskowyż Głubczycki (zob. Parczewski 1981; 1982). Region ten mierzy razem z częścią Czeską prawie km^2, wyróżnia go słabe nachylenie powierzchni wierzchowin, nieckowate doliny oraz liczne osady lessowe pod którymi zalegają piaski i gliny. Cytując Kondradeckiego: jest to wysoko wzniesiona równina lessowa (235-260 m n.p.m) „*o urodzajnych glebach czarnoziemnych (pszenno-buraczanych)" (*Kondradecki 1994:124*).* Przez środek Płaskowyżu Głubczyckiego przepływa rzeka Osobłoga, jeden z lewobrzeżnych dopływów Odry obok Nysy Kłodzkiej, Oławy, Ślęży, Bystrzycy i

Kaczawy. Prawe dopływy Odry (wpływające doń od północy, a więc zasiedloną część Śląska Opolskiego) to Mała Panew, Stobrawa i Widawa.
Uwagę zwraca również szereg dopływów Nysy Kłodzkiej tj. prawobrzeżna Ścinawa (Niemodlińska) i lewobrzeżne Bystrzyca (Łomnicka), Łomnica, Bystrzyca Dusznicka, Ścinawka.
Na wschód od mezoregionu Niziny Śląskiej znajduje się Wyżyna Śląska. Wcina się ona w obszar Niżu Środkowoeuropejskiego[6] obszarem mezoregionu Chełm. Jest to niewielki region o powierzchni 320 km^2, zbudowany z wapieni i dolomitów. Od zachodu, Nizina Śląska graniczy z tzw. Przedgórzem Sudeckim.

Warunki klimatyczne i glebowe

„W 2 połowie I tys n.e. zaszły korzystne – z osadniczego i gospodarczego punktu widzenia – zmiany w makroklimacie środkowej Europy . W stosunku do poprzedniego okresu nastąpiło ocieplenie tzw. drugorzędnego optimum klimatycznego holocenu. Wówczas też nastąpiło ocieplenie tzw. drugorzędnego optimum klimatycznego holocenu. Wówczas też postępował proces obniżania się poziomu wód, który z kolei spowodował osłabienie działalności erozyjnej rzek." (Foltyn 1998: 28). Ocieplenie klimatyczne zostało wykorzystane przez ówczesnych rolników. Powszechnie wiadomo, że Śląsk Opolski cieszy się bardzo dobrymi glebami użytkowymi (Skrzypczak, Baraniecki 2005: 260-262). Opisany przez Foltyn materiał archeobotaniczny z Górnego Śląska obejmuje żyto zwyczajne, pszenice zwyczajną, proso zwyczajne, jęczmień zwyczajny, owies, płaskurkę, orkisz. Groch wyczajny, len, orzech laskowy, łupiny brzoskwini (!). (Foltyn 1998: 150-159; katalog źródłowy - Chrząszczyce). Jakoby, skoncentrowani wokół uprawy roli słowianie (L. Leciejewicz 1976: 69-71) eksploatowali w VII-VIII tereny nizinne, aby poprzez systemy użyźniające i wypały lasu wkroczyć w IX wieku na tereny położone w głąb wysoczyzn.
Na zachód od miasta Opole, znajduje się położony w centrum Równiny Niemodlińskiej Niemodlin. Przeważają tam tereny piaszczyste sandrowe i kemowe. Rejon cechuje duża lesistość (dziś są to tzw. bory Niemodlińskie). Na południe, wzdłuż Nysy Kłodzkiej, Ścinawy i rzeki Pruszków wchodzimy na Płaskowyż Głubczycki. Tą równinę lessową cechuje duży udział urodzajnych czarnoziemów w strukturze glebowej. Osady lessowe charakteryzują się niewielką miąższości, pod którym zalegają piaski i gliny. Znamiennym

[6] stosowana regionalizacja została opracowana przez Jerzego Kondrackiego i zmodyfikowana przez Andrzeja Richlinga (Geografia regionalna Polski, 2002, Warszawa)

elementem krajobrazu jest nieduży udział lasów, który w skali całego regionu osiąga dziś około 4% (Kondradecki 1994:124).

SYTUACJA OSADNICZA

W województwie opolskim, z liczby prawie 600 znanych na dziś wczesnośredniowiecznych punktów osadniczych zdecydowana większość to ślady osadnictwa znane jedynie z kolekcji ceramicznych. Jedynie przy w przybliżeniu 100 stanowiskach archeologicznych regionu niemal pewne jest że pochodzą one z czasów plemiennych. Niestety, dane o wielu z nich to jedynie przysłowiowe krople w morzu potrzeb pozyskane na skutek badań powierzchniowych. Abstrahując od niewielkiego stopnia eksploracji śladów osadniczych przez właściwe badania wykopaliskowe zarejestrowałem ostatecznie w katalogu stanowisk 22 obiekty grodowe i 79 osad.

Grody plemienne

Na dzień dzisiejszy możemy mówić być może nawet o co najmniej 19 grodach wczesnośredniowiecznych w szeroko jeszcze pojmowanym regionie naszych rozważań. Należą do nich: Gierów, Strzegów, Lipki, Pogorzela i Myśliborzyce w powiecie Brzeskim, Utrata w powiecie Strzelce Opolskie, Grodziec, Karłowice, Źlinice, Zawada w powiecie Opolskim, kontrowersyjne grodzisko Opole-Ostrówek oraz Grodziszcze[7]. Te 7 pozostałych interesujących nas grodów wczesnośredniowiecznych to: Komorno Naczęsławice i zagadkowa Ostrożnica w powiecie Kędzierzyńsko-Kozielskim, Pielgrzymów w powiecie Głubczyckim, Chrzelice, Pogórze i Śmicz w powiecie Prudnik. Wiele z nich stanowi niestety nikłe ślady większej struktury (vide: Ostrożnica), domniemania albo wręcz kompletne błędy w rozpoznaniu grodu jak Ciecierzyn[8] (Kaźmierczyk i in. 1977: 89) oraz

[7] Informacje o stanowisku pozyskałem ze zbioru J. Kaźmierczyka, K. Macewicza i S. Wuszkan (1977). Miejscowość (?) ta miała przynależeć do ówczesnego pow. Grodków. Niestety nie znalazłem niestety śladów potwierdzających istnienie ów miejscowości ani w dzisiejszej gminie Grodków ani w całym powiecie Brzeskim lub Nyskim. Mimo usilnych starań nie udało mi się do dziś ustalić losów Grodziszcza.
Mapa J. Kaźmierczyk umiejscawia je na wschód od Jeziora Otmuchowskiego, można więc przypuszczać, że została ona wchłonięta bądź przez rozrastajacy się Otmuchów, bądź zbiornik retencyjny – Jezioro Nyskie. Z drugiej strony, zachowana mapa stanowiska wskazuje na umieszczenie Grodziszcza pomiędzy położonymi na północ od Otmuchowa – Maciejowcami a Grabówką.

[8] Informacja autorstwa Zbigniewa Bereszyńskiego, publikowana na: http://zamki.res.pl/ciecierzyn.htm stan na 28 maja 2008:„*Wedle tejże literatury, na terenie Ciecierzyna miałoby istnieć ponadto domniemane grodzisko, określane oficjalnie jako stanowisko 2. Grodzisko to jest opisywane jako obiekt na planie zbliżonym do koła o średnicy około 18 m i wysokości wału około 1,5 m. J. Kaźmierczyk, K. Macewicz i S. Wuszkan sytuują domniemane grodzisko w lesie, na południowy zachód od przysiółka Ciecierzyn Młyn. Według zamieszczonego w ich pracy szkicu sytuacyjnego, opracowanego przez M. Dzierżanowską, grodzisko*

Piętna[9] (Kaźmierczyk i in. 1977: 381). Bardziej obeznany z geografią terenu czytelnik zauważył dodatkowo, że pewne grody jak Komornice, Naczęsławice, Ostrożnica, Pielgrzymów, pogórze i Smicz znajdują się na na skraju, lub poza hipotetycznym obszarem osadniczym Opolan. W końcowym katalogu stanowisk archeologicznych ująłem również – dla celów analitycznych grody takie jak Racibórz oraz Raków.

Do najwcześniej datowanych obiektów grodowych będących w sferze, lub sąsiedztwie ugrupowania opolskiego należą: Myśliborzyce, Naczęsławice, Komorno, Śmicz. Te pierwsze grody regionu Śląska Opolskiego są jednak położone od siebie na tyle daleko, że zakładając prawidłowe datowanie źródeł nie można mówić o wyodrębnieniu się do końca VII w n.e. większych plemiennych struktur grodowych (por. Abłamowicz 1991:108).

Sytuacja poprawia się w wieku VIII, kiedy to, sugerując się najwcześniejszymi datami dla okolicznych obiektów grodowych wyodrębnione zostaje skupienie na Opolskim Ostrówku oraz Opolu-Gosławicach[10] (?), Zawadzie.

Według Przemysława Urbańczyka (Urbańczyk 2002) pierwsze prawdziwe grody zaczynają pojawiać się na ziemiach Polski w połowie IX w. „*Ich wznoszenie świadczy o przyśpieszeniu procesu hierarchizacji lokalnych społeczeństw i wyodrębnieniu się elit politycznych, zaznaczających swój status i manifestujących swoje pretensje do zwierzchności nad swoimi domenami przez tworzenie stałych miejsc centralnych*" (Urbańczyk 2002: 39). Wcześniejsze grody plemienne były natomiast miejscami symboliczno-rzemieślniczymi: miejscami ceremonii religijnych i wyspecjalizowanego

---

miałoby jednak znajdować się w nieco innym miejscu - na południowy wschód od przysiółka oraz na terenie otoczonym przez las, a nie w samym lesie. W rzeczywistości w żadnym z tych dwóch miejsc, inspekcjonowanych przeze mnie w kwietniu 2001 r., nie udało mi się znaleźć żadnych śladów domniemnego grodziska. W miejscu, w którym sytuuje grodzisko M. Dzierżanowska, znajduje się pole uprawne, a po południowo-zachodniej stronie przysiółka nie ma w ogóle lasu; żadnych efektów nie dało też przeszukiwane okolicznych lasów, ciągnących się na wschód i południowy wschód od przysiółka.
Sprawę domniemanego grodziska zdaje się wyjaśniać narysowany ołówkiem szkic sytuacyjny rzekomego stanowiska 2, na który natrafiłem w grudniu 2003 r., przeglądając zasoby archiwalne Działu Archeologii Wojewódzkiej Służby Ochrony Zabytków w Opolu. Na szkicu tym przedstawiono kolisty w przybliżeniu kopiec czy pagórek w otoczeniu trzech stawów bądź sadzawek. Sam rysunek jako taki w oczywisty sposób odnosi się do opisanych powyżej pozostałości obronnej siedziby rycerskiej, określanych oficjalnie jako stanowisko 17. Trudno wyobrazić sobie, by na terenie Ciecierzyna istniały dwa obiekty w formie kopca otoczonego przez trzy, dokładnie tak samo rozmieszczone stawy! Jak się wydaje, istniejące na terenie Ciecierzyna pozostałości obronnej siedziby rycerskiej zostały, z nieznanych powodów, dwukrotnie wprowadzone do literatury archeologicznej jako dwa odrębne obiekty - raz jako stanowisko 2, a drugi raz jako stanowisko 17".
Z tychże powodów usunąłem Ciecierzyn z katalogu stanowisk niniejszej pracy badawczej.

[9] tutaj sprawa ma się bardzo podobnie: "*Historia Pietny. Geschichte*" pod red.
N. Honka, H. Weiss, A Makioła, K. Firniss informuje bowiem: „*W 1928 roku, około 300 metrów na południowy wschód od cmentarza, w pobliżu wsi, na naturalnym wzgórzu prowadzono powierzchniowe badania archeologiczne. Podejrzewano bowiem, że na wzgórzu tym mogą znajdować się resztki wczesnośredniowiecznego grodziska. Prace nie przyniosły jednak spodziewanych efektów.*"

[10] Stanowisko to zdaje się tożsame z Zawadą, przez dłuższy czas funkcjonowało jednak osobno w obiegu naukowym wskutek prozaicznej pomyłki powstałej wskutek zmian administracyjnych. Por. Kaźmierczyk i in. 1977:358.

rzemiosła. Wokół tychże „grodków” plemiennych miałoby koncentrować się mniejsze osadnictwo.

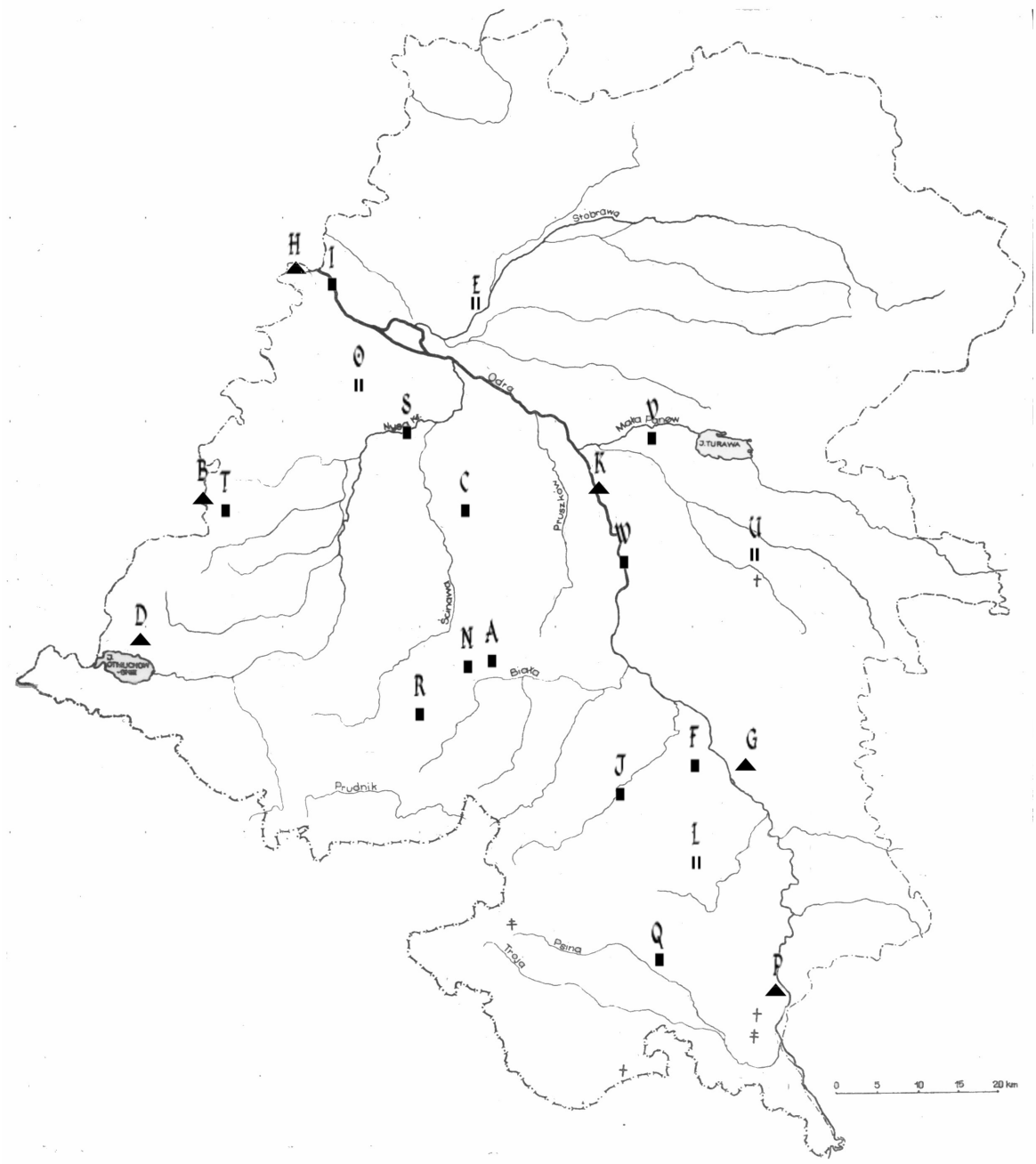

ryc.2 Grodziska wczesnośredniowieczne Śląska Opolskiego:

▇ VI-X w.;

▲ wyłącznie IX-X w.;

▌▌ grodziska domniemane.;

Opr. własne. Mapa hydrograficzna za Kaźmierczyk i in. 1977.

Osady

Niektóre obiekty w regionie, jak Grodziec st. 4, Maciejowice, Ogiernicze, Rzymiany, Wojnowice, Krzanowice, Miejsce Odrzańskie, Pisarzowice, Racibórz-Ostróg, Rogi, Szklary, Ziemnice Wielkie czy Utrata mogą pochwalić się korzeniami sięgającymi aż do VI w. n.e. Osobiście myślę jednak, że wyniki te możemy potraktować tu z przymrużeniem oka (zob. szerzej Parczewski 1988b). Chronologia połowy z wymienionych stanowisk została okreslona zaledwie na podstawie nikłych śladów ceramicznych. Dodatkowo, w literaturze (szczególnie w starszych źródłach) daje odczuć się nadużywanie pojecia osady do wszystkich, nawet najmniejszych tzw. śladów osadniczych (czyli zazwyczaj, kilku kawałków ceramicznych). Nagminne datowanie „hipotetycznej osady" na okres od VI do X w. n.e., często na podstawie kilku (wręcz 3 – zob. Pisarzowice) ułamków ceramicznych budzi refleksje, że analiza pozyskanej ceramiki sprowadzała się wyłacznie do zaklasyfikowania jej do grupy tzw. „ceramiki słowiańskiej" a więc występującej na naszych ziemiach w omawianym okresie chronologicznym.

Do takich „śladów osadniczych" należą też: Błażejowice, Grodzisko, Maciejowie, Michałowice, Ogiernicze, Rogi, Szklary, Żelazna.

Mapa stanowisk stworzona na podstawie kontrowersyjnych dat uwidacznia jednak, położony w dolinie rzeki Pruszków, zwrócony w lewo „półksiężyc" osadniczy którego górne zakończenie stanowi osada w Błażejowicach (1), a dolne – osada w Ogierniczu lub położnej 8 km na zachód Starej Jamce. Wewnątrz tegoż „półksiężyca" znajdują się dwie (?), datowane już na VI w. n.e. osady w Grodźcu. Charakter półksiężyca nie zmienia się znacząco w dalszych okresach chronologicznych (zob. ryc. 4.), należy zaznaczyć tu jednak możliwość sporej mobilności osadnictwa w obrębie pozornie zwartej grupy. Michał Parczewski, badając pobliski Płaskowyż Głubczycki powołał się na ciekawą wzmiankę pisemną Prokopiusza (Historia Wojen z Gotami, III, 24), o tym, że wśród Antów i Sklawinów „*przeważnie każdy zmienia kilkakrotnie miejsce zamieszkania*". (Parczewski 1988a:70).

Uwagę zwraca niski stopień poznania wielu stanowisk osadniczych. Prawdopodobnie, spowodowane jest to niejednolitą inwestycje archeologiczną w badania wykopaliskowe grodów a mniejszych osiedli.

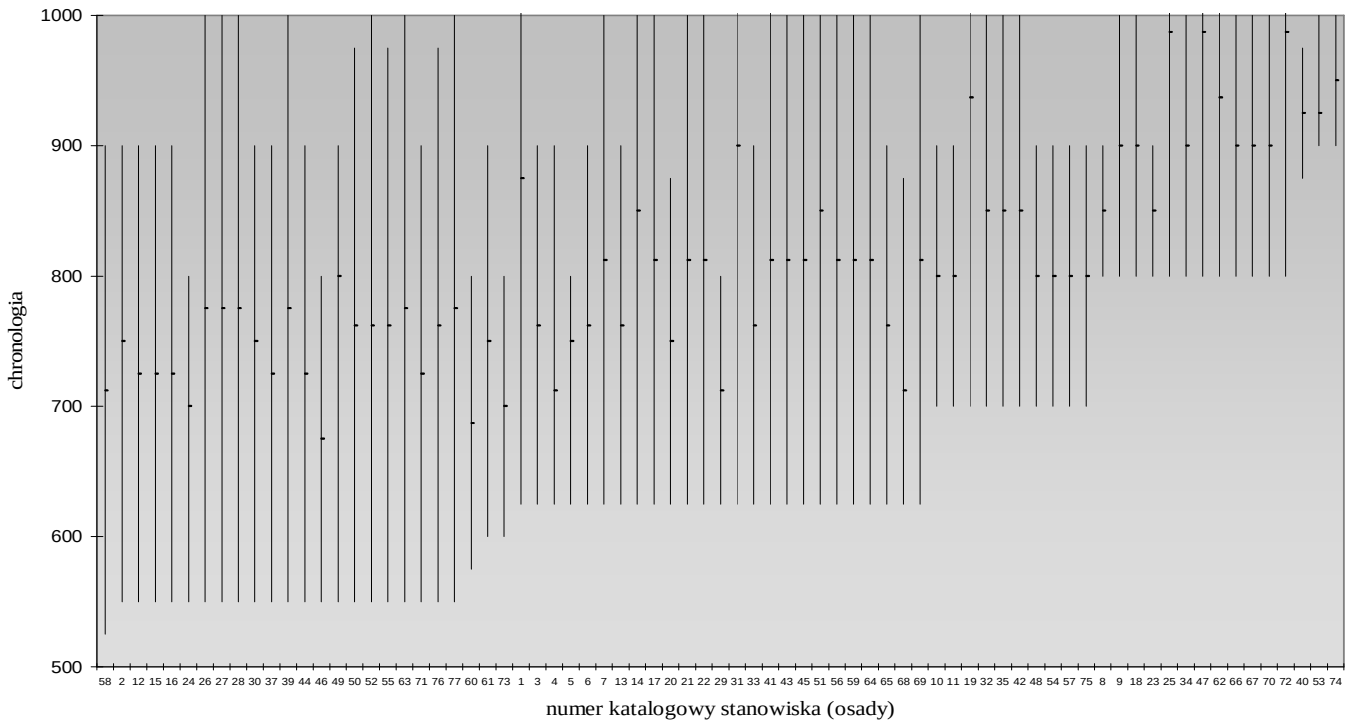

ryc.3 Przybliżona chronologia osad otwartych dla Śląska Opolskiego. Opr. własne

Do najokazalszych osad w regionie należą dobrze rozpoznane Błotnica Strzelecka, Chorula, Cisek, Kościeliska, Kotórz Wielki, Krapkowice, Ligota Prószkowska, Naczęsławice, Poborszów, Ścigów, Warłów. 4 z 11 wyżej wymienionych osad znajduje się w odległości nie większej niż 20 km od Opola, 3 w odległości nie większej niż 40 km. Podobna analiza dla grodu Grodziec wskazuje 2 wymienione osady do 20 km, 5 do 40 km. Dla miejscowości-grodu Źlinice 4 do 20 km. 5 do 40 km. Odległość grodźca do osad stanowiących wspomniany przeze mnie „półksiężyc” tj. Chrząszczyc, Domecka, Ligoty Prószkowskiej, Piechocic wynosi około od 10 do 15 km. Uwage zwraca szereg ciekawych, pochodzących stamtąd znalezisk jak ostroga późnokarolińska z Piechocic, czy wspomniana już pestka brzoskwini z Chrząszczyc. Warto zaznaczyć również iż najwięcej stanowisk ze śladami produkcji metalurgicznej (żużel żelazisty) znajduje się w omawianej okolicy, tj. między rzekami Pruszków oraz Ścinawa.

Cmentarzyska

Zarejestrowany materiał archeologiczny obejmuje jedynie trzy cmentarzyska wczesnośredniowieczne: Izbicko, Racibórz-Obora, Rozumice.
Trudno dokonać tu więc odpowiedniej, przydatnej dla tematu analizy jak udało się to m.in. w Małopolsce (por. Zoll H. 1958). Pomijając to, że istnienie w omawianej części Śląsku tylko 3 cmentarzysk ciałopalnych jest stanem odbiegającym przynajmniej od sfery Małopolskiej, Pomorskiej czy Podlaskiej (por. Zoll-Adamikowa H. 1975: załącznik). Cmentarzyska te koncentrują się wyłącznie na wschodniej części obszaru, tworząc kształt wysokiego trójkąta równoramiennego, którego podstawę tworzą Rozumice i Racibórz-Obora. Wyraźnie widać, iż stanowiska te znajdują się poza osadnictwem ugrupowania zachodniego.

Dynamika osadnictwa

Według aktualnej chronologii źródłowej, między fazą B, a fazą C występuje bezpośrednia ciągłość osadnicza większości obiektów grodowych oraz osadniczych (por. ryc 3 i 4). Najistotniejszą różnicą między obydwoma fazami jest jedynie pewien wzrost zagęszczenia osadnictwa (por. ryc. 4).

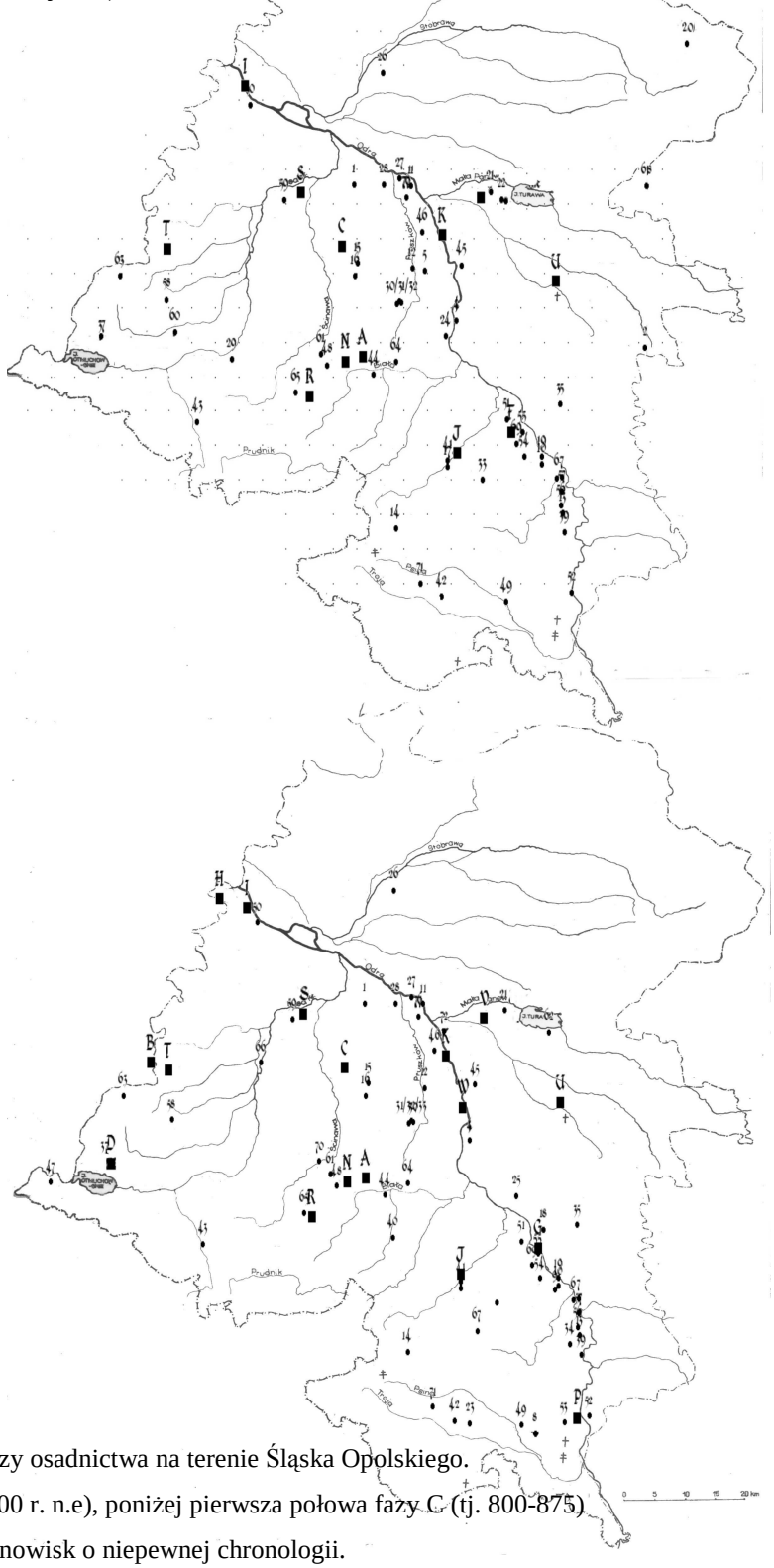

ryc.4 poszczególne fazy osadnictwa na terenie Śląska Opolskiego.
Wyżej, faza B (600-800 r. n.e), poniżej pierwsza połowa fazy C (tj. 800-875)
Nie uwzględniono stanowisk o niepewnej chronologii.

Zauważalny regres osadnictwa widoczny jest na Ziemiach Opolskich dopiero u schyłku IX w. n.e. (por. ryc 3). Chociaż nie miał on charakteru zakłócenia osadnictwa na obszarze całego Śląska, istotne jest że prawdopodobnie właśnie na przełom IX i X w. n.e przypada koniec osadnictwa w Zawadzie, Śmiczu, Cisku, Opolu Gosławicach, Komornie (tutaj wyjątkowo: połowa IX wieku), a także osadach w Grodźcu, Kościeliskach, Ligocie Prószkowskiej, Ligocie Wielkiej, Roszowickim Lesie oraz kilku innych. Regres ten można za Szydłowskim (Szydłowski J. 1989: 23) wiązać z walkami międzyplemiennymi, bądź wyprawą Świętopełka I przeciwko Wiślanom (przypuszczalnie w latach 847-885). Z drugiej strony, wyprawa taka miałaby, zdaniem Szydłowskiego potoczyć się od Bramy Wielkomorawskiej po Małopolskę co wykluczałoby militarne zaangażowanie Świętopełka w walki na wschodnim pograniczu Opolskim. Równie dobrze, zanik grodów i osad moglibyśmy powiązać z późniejszym, domniemanym najazdem Węgierskim na państwo Wielkomorawskie. Kwestie te nie są niestety jeszcze odpowiednio rozpoznane (Lodowski, Szydłowski 1991: 28-29)

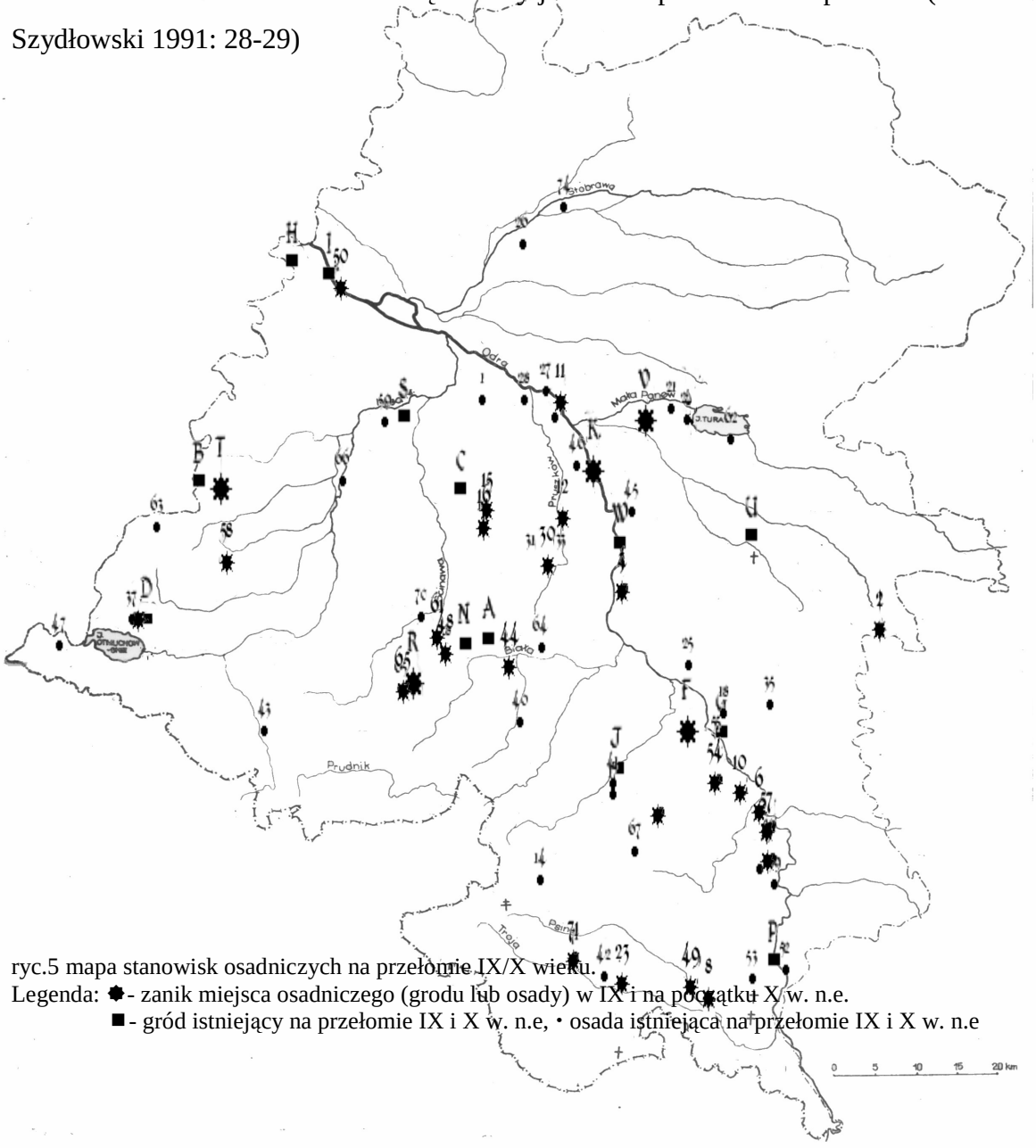

ryc.5 mapa stanowisk osadniczych na przełomie IX/X wieku.
Legenda: ✸ - zanik miejsca osadniczego (grodu lub osady) w IX i na początku X w. n.e.
■ - gród istniejący na przełomie IX i X w. n.e, • osada istniejąca na przełomie IX i X w. n.e

PODSUMOWANIE

Zasięg plemienny w świetle analizy źródeł

Struktra osadnicza domniemanych Opolan nie tworzy na pierwszy rzut oka żadnego wyraźnego skupienia z wyróżniającym się grodem naczelnym. W odróżnieniu do m.in. wschodnich Gołęszyców, na Równinie Opolskiej trudno wyróżnić zwarte skupienie i dominujący gród centralny wokół którego możnaby z pewnością oprzeć opisywane przez Geografa Bawarskiego „civitas opolini". W literaturze panował dotąd pogląd, iż rolę tą spełniało „w lokalnym zakresie" grodzisko na terenie dzisiejszego Opola. Abstrahując od kontrowersyjnej ostatno chronologii tego grodu (Gediga, Spychała 1998) przyjrzymy się raz jeszcze ulokowaniu Opola na tle sieci osadniczej, i przywołajmy tu odrobinę refleksji Jacka Banaszkiewicza z „*Uwag o urządzeniu wspólnoty plemienno-państwowej u Słowian" (*Banaszkiewicz 1986). Argumentuje on za umiejscowieniem wszelkich naczelnych grodów plemiennych w magicznym „axis mundi" regionu. „*Przybył bowiem Bolesław do miasta, które jest uważane za punkt środkowy ziemi*"[11] – Gall Anonim opisywał tak najazd Bolesława Krzywoustego na plemienne jeszcze Pomorze gdzie też ówczesny Białogard zajmował centralne sakralno-polityczne miejsce w nadmorskiej współnocie (Banaszkiewicz 1986: 447). Podobną zależność Banaszkiewicz odkrywa m.in. przy ośrodkach kultowych w Radogosczy, Gnieznie, czy też u „Księcia Światosława" (z kontrowersyjnego i sławnego rekopisu „Powieść minionych lat". W rękopisie tym, XI-wieczny (?) autor kroniki również potwierdza kluczowe znaczenie „środka ziem" jako iż zawsze miały spływać do niego wszystkie dobrodziejstwa regionu).

Wracając do nadodrzańskiego Opola, miejsce to, choć w pełni zgodne toponomicznie z nazwą plemienia Opolan byłoby dość znacznie wysuniętym na północny-wschód grodem w stosunku do innych stanowisk osadniczych regionu (zob. ryc 3).

Znaleziska z dwóch pozostałych stanowisk opolskich tj. Gosławic i Półwsi są nikłe i, datowane na wiek VII, VIII ew. wiek IX co oznaczałoby; że na przełomie IX i X wieku tj. chwilę po opisaniu Opolini przez Geografa Bawarskiego, życie regionu koncentrowało się gdzie indziej: na wschód od Nysy Kłodzkiej, poprzez pasmo Odry i rzekę Biała (zob. ryc 4)

[11] za: Galli Anonymi Cronicae et gesta ducum sive principum Polonarum; wyd. C. Maleczyński, MPH n.s.t. II, Cracoviae 1952, II, 39.

Skupienie opolskie miało zajmować aż 4200 km^2 obszaru (tym samym będąc największym ze skupień osadniczych tzw. wododziału odrzańsko-wiślanego, por. Jankowski 1991:76); podobnie J. Szydłowski (Szydłowski 1989: 6) rozciągał plemię Opolan od grodów Lipki i Myśliborzyce, po Utratę. Bardziej sceptyczny był jedynie Lech Leciejewicz (Leciejewicz 1976: 58) uważając iż domniemany obszar wynosił u Opolan od 900 do 1100 km^2.

Zakładajac, iż zasięg plemienny Opolan nie wykraczał poza wspomniany przez Jerzego Nalepę dystans 40-45 km od grodu naczelnego, grody takie jak Lipki, Myśliborzyce, Grodziszcze, Śmicz, Zawada, Źlinice pełniły już co najwyżej funkcje graniczno-handlową[12], a wszelkie przesłanki sugerowałyby zaś za ulokowaniem Opolan wokół grodziska w Grodźcu. Podobny wniosek można wysnuć już ze zweryfikowanej również przez Szydłowskiego oraz Abłamowicza (J. Szydłowski, Abłamowicz D. 2006: 208) mapy grodzisk doby plemiennej na Górnym Śląsku. Oddalam się tu również od hipotezy oddzielania od „terytorium Nyskiego" (?) Opolan (Jankowski 1991:76), które w świetle umiejscowiania go w granicach równiny Opolskiej pozostałoby z zaledwie dwoma grodami datowanymi na fazę plemienną (tj. Źlinicami i Zawadą). Według powtórnych analiz osadniczych uwidocznione zostaje więc utożsamiane z Opolanami skupisko, ulokowane od Równiny Opolskiej i Niemodlińskiej, przez skrawek zachodniej części kotliny Raciborskiej po północną część Płaskowyżu Głubczyckiego. Hipoteza ta byłaby szczególnie prawdopodobną, przy pojawiającymi się nieśmiało w literaturze teoriami ulokowania plemienia Gołęszyców poza granicami Polski i wiązania ugrupowania Lupiglaa z całym ugrupowaniem wschodnim Śląska, bądź ewentualnie z jego częścią odpowiadającą wschodniej części Płaskowyżu Głubczyckiego zachodniej Kotliny Raciborskiej tj. w okolicach Koźla a przedewszystkim Ostrożnicy (por. Latzke 1937: 74, Tyszkiewicz 1963: 13). Takie rozwiązanie kwestii uzgodniłoby podział grodowy na Śląsku w sposób zgodny z opisem Geografa Bawarskiego. Problematyka ta jest jednak wciąż na tyle sporna, że wymaga dalszych analiz historycznych, językoznawczych oraz archeologicznych.

[12] Lipki i Myśliborzyce znajdowały się zresztą najprawdopodobniej już za przesieką Śląską, a więc prawdopodobnie na terytorium osadniczym Ślężan.

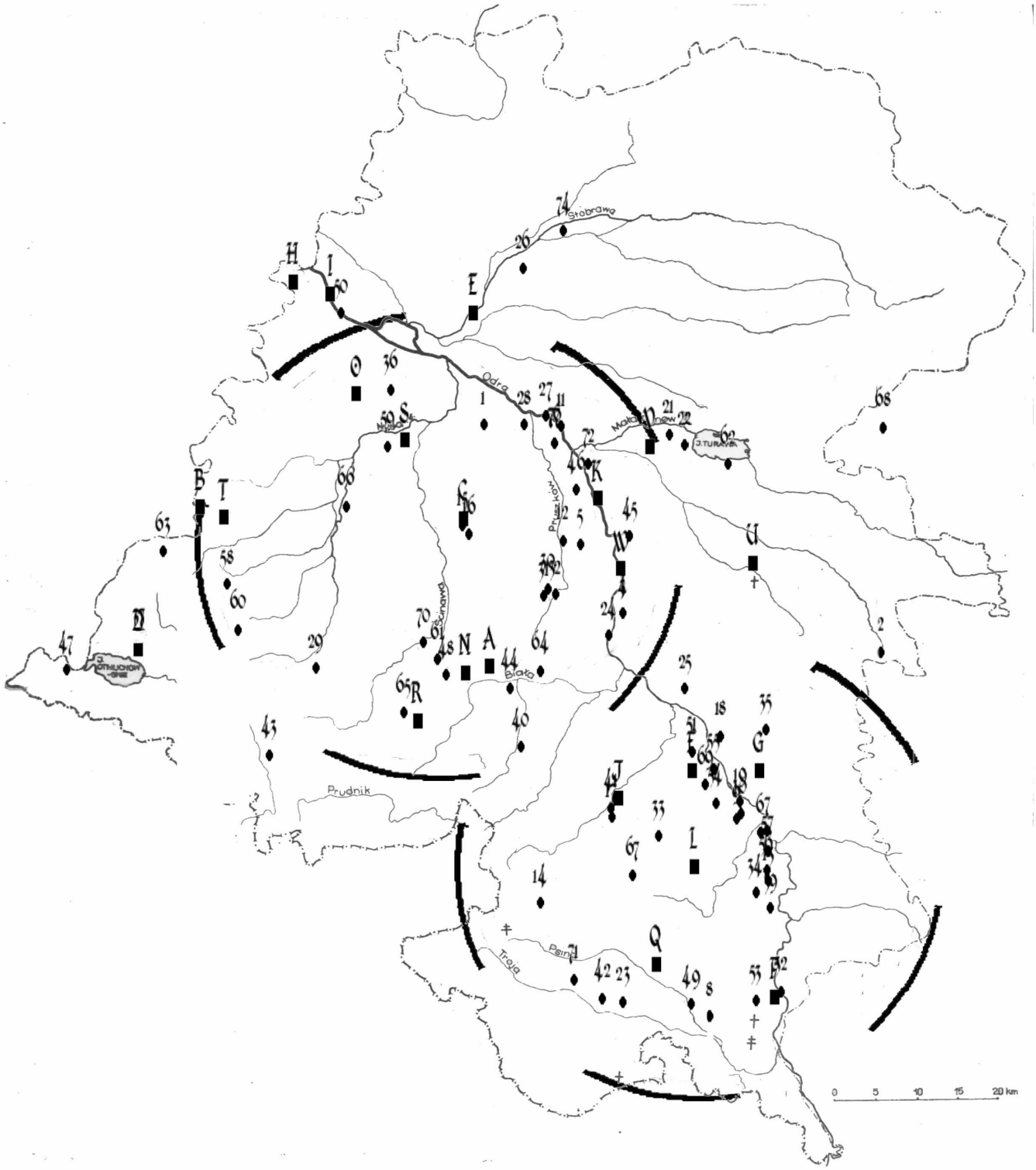

Ryc.6 dwa ugrupowania osadnicze na terenie Śląska Opolskiego

Promień okręgu wynosi w przybliżeniu 30 km.

Sieć osadnicza a środowisko naturalne

Według M. Parczewskiego (Parczewski 1988a: 63) czynniki wpływające na atrakcyjność określonego obszaru dla osadnictwa to m.im. produktywnosć biologiczna terenu, dostępność sfer o urozmaiconej charakterystyce ekologicznej, zapewnienie maksymalnego bezpieczeństwa wobec niekorzystnych dla człowieka zjawisk przyrody. Jak wspomniałem w rozdziale 2, ziemie opolską pokrywają korzystne gleby czarnoziemne. Osadnicto plemienne koncentruje się przede wszystkim nad rzekami pozwalając na dostęp do najważniejszej arterii komunikacyjnej regionu – rzeki Odry oraz jej dopływów.

Ryc.7 Mezoregiony geograficzne a (przybliżone) osadnictwo Śląska Opolskiego.

Przypomnijmy, iż zachód regionu miał być porosnięty lasami ciągnącymi się wzdłuż Nysy Kłodzkiej. Datowany na IX-X wiek n.e. gród Lipki, oraz VI-X w. gród Myśliborzyce, znajdowały się w świetle analizy źródłowej poza obszarem plemiennym Opolan. Hipotezę taką uwiarygodnia zastanawiający układ fosy w grodzisku Lipki, która w świetle opisów Kramarka broniła grodu wyłącznie od strony wschodniej, południowej i południowozachodniej (wytłumaczenie takiego stanu rzeczy byłoby oczywiście bardziej symboliczne niż militarne). Idąc na południe, przez Dolinę Nysy Kłodzkiej, wchodząc na Równine Niemodlońską odnajdujemy tam wyżynne grodzisko Strzegów, a dalej – wspominany już Grodziec. Region ten uważany jest jednak za glebowo słaby i lesisty. Jego centrum spełnia jednak założenie o bezpieczeństwie, zarówno od sąsiednich plemion jak i wylewów rzecznych.

Idąc w górę biegu rzeki, przepływająca przez Opole Odra pozostawiła po sobie starorzecze pod stanowiskiem grodowym w Źlinicach. Na południe od Źlinic znajduje się zaś ujście Osobłogi do Odry które Łowmiański określał pierwotnie za granicę plemienną Opolan. Między innymi, z racji pokrycia kraju przez gęste lasy, przypuszcza się że średnia gęstość zaludnienia na terenie ówczesnej Polski wynosiła nie więcej niż 2 osoby na km^2 aby zbliżyć się do prawie 5 osób na w początkach XI w. (Kurnatowski 2000:339).

Kwestia organizacji przestrzeni

W zaobserwowanych na terenie Opolszczyzny osadniczych danych archeologicznych wyróżniłem kilka grodów o charakterze strategiczno-gospodarczym oraz szereg przypadających na jeden gród osad. Osobną grupę tworzą położone z dala od tych centrów osadniczych pojedyńcze osady takie jak Błotnica Strzelecka, Nowy Świętów, Paczków.

Hipotezę Grodźca jako grodu centralnego, wokół którego koncentrowało się osadnictwo plemienne umacnia szerokie pasmo umocnien (wał, fosa) oraz najwieksza powierzchnia grodziska (7200 m^2) oraz majdanu (4100 m^2) w regionie. Na niekorzyść takiej hipotezy świadczy jednak brak poświadczonej jeszcze zachowanej warstwy kulturowej w obrębie grodziska, tak więc w świetle aktualnych danych należy przypisać mu rolę centralnego grodu refugialnego. Władza plemienna nie musiała mieć zresztą jednego, a wręcz kilka punktów ewentualnej władzy – jak skupienie odpowiadające dzisiejszej gminie Biała czy w dwóch pozostałych mikroskupieniach osadniczych (między rzeką Pruszków a Odrą oraz w dolinie Nysy Kłodzkiej). Przychylałbym się tu również do stwierdzenia, iż Grodno, które powstało przypuszczalnie przy udziale znacznie większej

ilości ludności niż ta, która miałą zamieszkiwać jedyną pobliska osadę tj. Ligotę Pruszkowską, było położonym w tzw. axis mundi, ośrodkiem religijnym podobnym do Wielkopolskiego Gniezna (por. Kurnatowska Z. 2000, 2003)

W przypadku Zawady – gród ten dzieli odległość ledwo 20 km od zagadkowych Głubczyc oraz 10 km od ujścia Osobłogi w Krapkowicach. Przychylam się do wniosku, że pełniła ona rolę raczej grodu graniczno-handlowego. Na korzyść takiej analizy świadczy pospolity inwentarz oraz sąsiedztwo bogatych rud darniowych. Podobną rolę mogły pełnić zachodnie Myśliborzyce, jednak z racji położenia ich na zachód od Nysy Kłodzkiej leżałaby ona raczej w sferze wpływów plemienia Ślężan.

Między dwoma odległymi krańcami znajdują się Źlinice. Żelazna misa oraz srebna waga mówią o bardziej elitarnym charakterze grodu. Bliżej niezidentyfikowane pozostały jednak jego obiekty osadowe czy ślady produkcji rzemieślniczej. Co jednak istotne, Źlinice były dwukrotnie niszczone przez pożar, a z dwoma równie interesującymi stanowiskami: grodem na Opolskim Ostrówku oraz cmentarzyskiem ciałopalnym w Izbicach tworzą one trójkąt o bokach długości 11-14 km. Choć pierwsze znane dziś daty ze Źlinic pochodzą dopiero z IX w. n.e., a inwentarz grodziska pozostawia „wiele do życzenia" trzeba mieć na względzie sygnalizowany już niski stopień rozpoznania tego stanowiska.

Jak już wspomniałem, wschodniej granicy ugrupowania Opolskiego upatrywałbym właśnie tam oraz – w ślad za innymi autorami – przy ujściu Osobłogi do Odry. Nie znamy bowiem żadnych stanowisk osadniczych między Krapkowicami, Mionowem a położoną 10 km na południowy-wschód Krępną. Archeologia ma w tej kwestii dość spójne zdanie (por. 1.3.). Dalej na wschód, uwagę zwraca cmentarzysko w Izbicach i gród w Utracie. Region ten (mezoregion Chełm) cechuje bardzo słabe osadnictwo wczesnośredniowieczne. Choć stan grodu utrudnia dziś jakąkolwiek prospekcje czy badania wykopaliskowe, łączac go z ulokowanym ledwie 3 km dalej cmentarzyskiem Izbickiem dopatrywałbym się tu wręcz oddziaływań etnosu odmiennego od słowian (grodzisko awarskie?) lub funkcjonowania tam jakiejś formy elity ponadregionalnej.

Przenieśmy się jednak ponownie, na brzeg Osobłogi. Ulokowanie północnej granicy Opolan od Krapkowic-Źlinic do Przesieki Śląskiej na zachodzie uprawdopadabniają znaleziska dwóch wag szalkowych (jedynych w regionie) w Myśliborzycach oraz Źlinicach (przyjmijmy tu, iż pierwotnie handel międzyplemienny mógł odbywać się głownie na stanowiskach nadrzecznych, aby następnie zostać przetransportowanym w głąb stuktury osadniczej.

W źródłach archeologicznych znajdujemy więc jedyne częściowe potwierdzenie struktury plemiennej wyznaczonej wcześniej na podstawie analiz językoznawczych. Jeżeli datowanie Opola na koniec X wieku na stałe zagnieździ się w archeologii jako pogląd słuszny i niepodlegający dyskusji, przyłączyłbym się tu do krytyków zarzucających językoznawstwu odwzorowanie stanu późniejszego, pochodzącego z czasów najdalej Polski Piastowskiej (por. Jankowski 1991: 74-75). Analizy czasów późniejszych potwierdzają bowiem przeniesienie osadnictwa z międzyrzecza Odry i Nysy Kłodzkiej w okolicę odpowiadającą dzisiejszemu Opolu oraz jego południowym rubieżom (Panic 1992, Wachowski 1975).

Ów kryzys (zwany także reformacją) osadnictwa wczenośredniowiecznego miał miejsce na przełomie tysiącleci. Około 990 r. na ziemię Śląska uderza sięgający już kresu swego życia – Mieszko I – władca Polski. „*Nastąpiła wtedy zmiana z wczesnego systemu opartego na więzach zewnętrznych, międzynarodowym handlu dobrami luksusowymi i zbieraniu trybutów z odległych ziem, na system wewnętrznej eksploatacji opartej na osobistych zobowiązaniach chłopów. Ukształtowany został nowy ład polityczny, oparty na nowych ośrodkach*” (Nosov 1994, s. 194, za: Urbański 2002: s. 41). Właśnie ówczesny czas, uważam za zamykającą ramy chronologiczne pracy a więc i: zmierzch tytułowej, nieco rozjaśnionej już kwestii osadnictwa ludności określanej w literaturze jako Opolanie. Z braku niepełnego jeszcze rozpoznania wielu stanowisk archeologicznych na Śląsku Opolskim – kwestia ta może wracać do nas wielokrotnie.

KATALOG STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

GRODZISKA:

A. **Stanowisko:** Chrzelice, gm. Biała., pow Prudnik, stan. 1.

Położenie:

Chronologia: VIII-XI w.

Charakter: osada obronna (?) otoczona wałem gliniano-drewniano-ziemnym oraz fosą.

Zabudowa: powierzchnia grodziska ok. 2,5 ha. Podstawa wału o wymiarach 2,5-2,7 m.

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, kości zwierzęce, żużel.

Badania: powierzchniowe oraz wykopaliskowe w 1966 i 1967

Źr. Inf.: Foltyn 2000: 31; Abłamowicz 1991: 112-113 (por.).

B. **Stanowisko:** Gierów, gm. Grodków, pow. Brzeski.

Położenie: na wzniesieniu, około 700 metrów na zachód od dzisiejszej wsi

Chronologia: IX – X w.

Charakter: grodzisko wyżynne

Zabudowa: powierzchnia grodziska około 6 ha. Wały o wysokości 0,5 – 2,5 m.

Inwentarz: ponad 50 ułamków naczyć, osełka

Badania:

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 128

C. **Stanowisko:** Grodziec, gm. Niemodlin, pow. Opolski, stanowisko 1.

Położenie: około 1,2 km na północny wschód od dzisiejszej wsi. Na niewielkim wzniesieniu o owalnym kształcie, otoczone łąkami.

Chronologia: VII-X w. (faza B i C wg. Szydłowskiego i Abłamowicza)

Charakter: grodzisko jednoczłonowe.

Zabudowa: wał**,** fosa szerokości 3-4 metrów. Powierzchnia grodziska około 7200 m^2 z czego na majdan (90x75 m) przypada około 4100 m^2. Brak warstwy kulturowej (?).

Inwentarz: 3 małe ułamki naczyń wypalone na kolor szarobrunatny, niezdobione. Kość zwierzęca, żużel, grudki polepy.

Badania: powierzchniowe w okresie międzywojennym oraz J. Kaźmierczyka, K. Macewicza i A. Szczodraka w 1960. Sondażowe Z. Bagniewskiego w 1969.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 157-158; Foltyn 2000: 33.; Szydłowski, Abłamowicz 2006: 206.

D. **Stanowisko:** Grodziszcze (prawdopodobnie na północ od dzisiejszego Otmuchowa), st. 3.

Położenie: około 250 metrów na północ od wzniesienia.

Chronologia: IX-X w.

Charakter: grodzisko

Zabudowa: otoczone wałem szerokości około 4 metrów i wysokości 1 metra.

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych - zdobionych

Badania: powierzchniowe w okresie międzywojennym.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 159

E. **Stanowisko:** Karłowice, gm. Popielów, pow. Opolski..

Położenie: nizinne wśród łąk.

Chronologia: ?

Charakter: grodzisko

Zabudowa: grodzisko stożkowate, otoczone płytką fosą.

Inwentarz: brak.

Badania:

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 185

F. **Stanowisko:** Komorno, gm. Reńska Wieś, pow Koźle, stan. 1.

Położenie: na wzniesieniu

Chronologia: połowa VII(?) VIII- połowa IX (X?) w. (fazy B-C oraz D-E wg. Szydłowskiego i Abłamowicza).

Charakter: grodzisko jednoczłonowe.

Zabudowa: grodzisko wyżynne, owalne. Ślady fosy i wału po jej zewnętrznej stronie. Wymiar grodziska 180x130 metrów.

Inwentarz: ponad 30 ułamków naczyń, najczęściej bez śladów obtaczania, polepa.

Badania: powierzchniowe, wykopaliskowe w 1971 i 1977.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:201; Foltyn: 34; Parczewski 1982: 95; Szydłowski, Abłamowicz 2006: 206.

G. **Stanowisko:** Koźle

Położenie: wyspa na Odrze

Chronologia: IX-XIII w.

Charakter: grodzisko

Zabudowa:

Inwentarz:

Badania: powierzchniowe.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:225

H. **Stanowisko:** Lipki, gm.Skarbimierz, pow. Brzeg.

Położenie: na terasie zalewowej Odry.

Chronologia:. IX-X w., X-XIII, XIV w.

Charakter: grodzisko.

Zabudowa: grodzisko w kształcie koła, otoczone płytką fosą od strony wschodniej, południowej i południowo-zachodniej. Dość równy Majdan. Średnica grodziska około 75 m. Szerokośc fosy 11-14 m. Nikła warstwa kulturowa.

Inwentarz: głównie ułamki naczyń, ślady obtaczania i toczenia.

Badania: powierzchniowe, wykopaliskowe J. Kramarka w 1959 i 1962 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:270; Kramarek 1964.

I. **Stanowisko:** Myśliborzyce, gm. Lubsza, pow. Brzeg. Stanowisko 2.

Położenie: na niewielkim wzniesieniu nad starorzeczem Odry; w okolicy (?) stanowiska kultury łużyckiej (?)

Chronologia: VI-X w. (fazy B-D oraz D-E wg. Szydłowskiego i Abłamowicza)

Charakter: grodzisko jednoczłonowe.

Zabudowa: grodzisko prawdopodobnie owalne, wał oraz palisada. Kilkadziesiąt budynków nieruchomych: naziemnych, ziemianek oraz paleniska.

Inwentarz: Tysiące ułamków naczyń, noże żelazne, szydła, sprzączki, fragmenty wag szalkowych i odważniki

Badania: wykopaliskowe w latach 1957-1973 A. Gałuszki, K., Maciewicza, Z. Bagniewskiego, B. Czerskiej, T. Szczurka, P. Kubowa

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:315; Szydłowski, Abłamowicz 2006: 203.

J. **Stanowisko:** Naczęsławice, gm. Pawłowiczki, pow. Kędzierzyn-Koźle**.**

Położenie: w widłach rzeki Straduni i jej prawobrzeżnego dopływu.

Chronologia: VII-X, XI? w. (fazy B-D, D-E wg Szydłowskiego i Abłamowicza).

Charakter: grodzisko

Zabudowa: grodzisko nizinne w kształcie dość regularnego owalu. Otoczone wałem oraz palisadą. Majdan 158x137 m. Półziemianka o wymiarach 4x2.6 z paleniskiem, drugi bliżej niezidentyfikowany obiekt osadowy.

Inwentarz: ponad 300 ułamków naczyń, dwustożkowate przęśliki gliniane, fragment prażnicy, nóż, kości zwierzęce, grudki przepalonej gliny.

Badania: Z. Bagniewskiego w 1968 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:317; Parczewski 1982: 150; Szydłowski, Abłamowicz 2006: 203.

K. **Stanowisko:** Opole-Ostrowek.

Położenie: nad Odrą**,** na północnym cyplu wyspy Pasieka zwanym Ostrówkiem.

Chronologia: VIII-IX (?), lata 80. X wieku -XIII w.

Charakter: osada i grodzisko.

Zabudowa: półziemianki, 90-100 budynków z przełomu X i XI w. Ponad 100 w XII w. Budynki wznoszone w konstrukcji zrębowej i plecionkowej**,** wymiary budynków w granicach 9-23 m^2.

Inwentarz: bogate znaleziska świadczące o rozległej roli gospodarczo-militarnej w regionie. Inwentarz obfity i różnorodny. Dotyczy on kultury materialnej, społecznej i duchowej.

Badania: wykopaliskowe w latach 1930-1933 pod kierunkiem kierunkiem.Raschkego, w 1948-1951 pod kierunkiem kierunkiem R. Jamki, w 1952-1961 pod kierunkiem W. Hołubowicza, 1962-1969 pod kierunkiem B. Gedigi i H. Hołubiczowej.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:355-357; Gediga B. 1972 s.175-215; Gediga, Spychała 1998

L. **Stanowisko:** Ostrożnica, pow. Kędzierzyn-Koźle

Położenie:

Chronologia: ?

Charakter: grodzisko?

Zabudowa:

Inwentarz: część brązowej głowni miecza.

Badania: powierzchniowe m.in. M. Parczewskiego w 1970 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:369

M. **Stanowisko:** Pielgrzymów, gm. Głubczyce, pow. Głubczyce

Położenie: wzniesienie zwane Burgberg, niedaleko potoku Troja.

Chronologia: wczesne średniowiecze, początkowa faza średniowiecza, okres łużycki?

Charakter: grodzisko

Zabudowa: obtoczone wałem i fosą.

Inwentarz:

Badania: wykopaliskowe i powierzchniowe przed 1945.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:379.

N. **Stanowisko:** Pogórze, gm. Biała, pow. Prudnik

Położenie: na niewielkim wzniesieniu akumulacyjnym otoczone podmokłymi łąkami wśród niewielkich dopływów rzeki Białej Prudnickiej. W odległości około 1200 m na wschód od dzisiejszej wsi Pogórze.

Chronologia: VIII-XI w.

Charakter: grodzisko

Zabudowa: grodzisko pierścieniowate, nizinne o kształci owalu. Składa się ono z dwóch części: małego Gródka i przyległego doń obszernego podgrodzia (tzw. grodzisko dwuczłonowe). Gródek rysuje się w formie owalnego wypiętrzenia w północno-wschodniej części obiektu. Posiada regularny ciąg wału i lekko wklęsły majdan. Wymiary około 57x44 m., w tym szerokość ruiny wału około 8 m., wysokość około 1 m. W omawianym okresie był to wał prawdopodobnie konstrukcji skrzyniowej o szerokości 2,5-2,7 m., w części środkowej wypełniono go gliną, a po bokach wzdłuż ścian, dużymi polnymi kamieniami i gliną. Był to więc rodzaj muru kamienno-glinianego w obramowaniu z drewna. Wymiary gródka i podgrodzia 180x165 m.. Całość otacza mniej lub bardziej wyraźny ślad po fosie.

Inwentarz: kilkaset ułamków naczyń, kości zwierzęce, liczne bryłki żużla żelaznego.

Badania: powierzchniowe w 1939 r., J. Kaźmierczyka, K. Macewicza w 1958 r. oraz sondażowe Z. Bagniewskiego i S. Pazdy w latach 1966-1967

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:395-397; Parczewski 1982: 151; Szydłowski, Abłamowicz 2006: 203.

O. **Stanowisko:** Pogorzela, gm. Olszanka, pow. Brzeg

Położenie: Szerokość geograficzna 50 stopni 47, długość geograficzna 17 o 30’

Chronologia: ?

Charakter: grodzisko stożkowate

Zabudowa:

Inwentarz:

Badania: powierzchniowe M. Hellmicha przed 1930 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:395

P. **Stanowisko:** Racibórz,

Położenie: w obrębie i obok zamku na Ostrogu, na prawym brzegu Odry.

Chronologia: IX(?)-XIII w.

Charakter: grodzisko

Zabudowa: grodzisko usytuowane na wyspie, prawdopodobnie dwuczłonowe otoczone wałem drewniano-ziemnym. Most prowadzący w konstrukcji palowo-jarzmowej (datowany X-XII w.)

Inwentarz: ułamki naczyń, w tym wyjątkowo dużo w skali Śląska – z domieszką grafitu. Przedmioty z żelaza, skóry, drewna. Pozostałośći warsztatu tkackiego. Fragmenty kory drzewnej, kości i rogu, brązu, ołowiu i szkła.

Badania: wykopaliskowe przed 1945 r. prowadzone przez m.in. G. Raschkego; w latach 1960-1966 H. Nejowej.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:415-416

Q. **Stanowisko:** Raków, pow. Głubczyce

Położenie:

Chronologia: okres plemienny

Charakter: grodzisko.

Zabudowa: grodzisko wyżynne, na planie owalu, prawdopodobnie otoczone wałem, prawie doszczętnie zniszczone w czasie eksploatacji żwiru. Średnica około 70 m., szerokość zachowanych fragmentów wału – około 5-7 m.

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych.

Badania: powierzchniowe sprzed 1945 r.; sondażowe w 1954 i 1962 r. M.Gedla i powierzchniowe w 1970 r. M. Parczewskiego

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:426.

R. **Stanowisko:** Śmicz, gm. Biała, pow. Prudnik, woj. Opole. Stan 4.

Położenie: w pobliżu wzgórza

Chronologia: VII-IX (X?) w.

Charakter: grodzisko pierścieniowate z wałem drewniano-kamienno-ziemny.

Zabudowa: : grodzisko pierścieniowate o średnicy około 150 m, otoczone palisadą (podwójną [?], po zewnętrznej stronie wału) i fosą , prawie całkowicie zniszczone**.**

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych , polepa, żelazny nóż

Badania: powierzchniowe w okresie międzywojennym.

Źr. Inf.: Foltyn 2000:42; Kaźmierczyk i in. 1977:507

S. **Stanowisko:** Stroszowice, gm. Lewin Brzeski, pow. Niemodlin. Stan 1.

Położenie:

Chronologia: VI (?)-VII-VIII w., IX-XII w.

Charakter: osada otwarta (?)

Zabudowa: grodzisko nizinne (?), pierścieniowate, otoczone fosą i wałem (?). Liczne obiekty osadnicze, paleniska, co najmniej 17 obiektów osadowych.

Inwentarz: kilkadziesiąt ułamków naczyń, kości zwierzęce, ułamki przedmiotów żelaznych., grudki żużla żelaznego

Badania: wykopaliskowe w 1937 r., powierzchniowe J. Kaźmierczyka, K. Macewicza i A. Szczodraka w 1960 r., S. Pazdy w 1963 r., sondażowe Z. Bagniewskiego w 1969 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:483-489; Foltyn 2000:41.

T. **Stanowisko:** Strzegów, gm. Grodków, powiat brzeski.

Położenie: na wzniesieniu.

Chronologia: VII-IX w.

Charakter: grodzisko wyżynne, owalne

Zabudowa: nierówny majdan otoczony rowem i wałem. Średnie nasycenie osadnictwa (?), powierzchnia ok. 2,2 ha.

Inwentarz: ponad 120 ułamków naczyń.

Badania: wykopaliskowe J. Kaźmierczyka i K. Macewicza w 1960, Z. Bagniewskiego w 1969.

Źr. Inf.: Abłamowicz 1991: 114-116,119, Kaźmierczyk i in. 1977: 490-493.

U. **Stanowisko:** Utrata, gm. Izbicko, pow. Strzelce Opolskie.

Położenie: na terenie wyspy okolonej stawem. Na północ od cmentarza ciałopalnego w Izbicku.

Chronologia: VII-X, X-XII w.

Charakter: grodzisko domniemane.

Zabudowa: wyspa w kształcie zbliżonym do koła, otoczona wodami stawu, a dawniej prawdopodobnie fosy.

Inwentarz: kilkadziesiąt ułamków naczyń m.in. z dna stawu.

Badania: powierzchniowe K. Macewicza w 1972 r., sondażowe E. Tomczaka w 1972 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:527.

V. **Stanowisko:** Zawada, gm. Turawa, pow. Opole.

Położenie: na niskiej kępie wśród łąk w dorzeczu dolnego biegu Małej Panwi. Teren równinny i podmokły. Bogaty w rudy darniowe.

Chronologia: VIII (?)-IX/X w.

Charakter: grodzisko nizinne otoczone ostrokołem i fosą

Zabudowa: grodzisko kształtu prawie regularnego koła otacza wąska fosa, a następnie – miejscami – niski nasyp utworzony z ziemi prawdopodobnie pochodzącej z pogłębiania fosy. Średnica grodziska około 60 m., w tym szerokość fosy 3.5 m., maksymalna jej głębokość do 0,8 m. Ogólna powierzchnia grodziska (w obrębie fosy) wynosi około 2800 m2. Zachowane fragmenty palisady prawdopodobnie obrzuconej gliną. Zabudowa przy obwodzie majdanu (Lodowski 1972) oraz nie zabudowany wycinek pośrodku majdanu.

Inwentarz: setki skorup, grudki polepy, bryłki żużla i kości zwierzęce. Przęślik gliniany kształu dwustożkowatego oraz nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem, waga z brązu.

Badania: Badania: powierzchniowe M. Hellmicha w 1935 r., sondażowe J. Kaźmierczyka w 1958 r.; sondażowe W. Wojciechowskiego w 1962 r., wykopaliskowe J. Lodowskiego w 1968 r.

Źr. Inf.: Foltyn 2000:43; Kaźmierczyk i in.. 1977:358, 570-573; Lodowski J. 1972 s. 217-227.

W. **Stanowisko:** Źlinice, gm. Pruszków, pow. Opole, stan. 1

Położenie: w starorzeczu Odry, ok. 1 km na wschód od dzisiejszej wsi Źlinice

Chronologia: IX-X, dwukrotne zniszczenie przez pożar.

Charakter: grodzisko jednoczłonowe. Wał w konstrukcji skrzynkowej lub w postaci kamiennego muru w obramowaniu z drewna.

Zabudowa: 1 obiekt osadowy; powierzchnia grodu w obrębie majdanu 1500 m^2. Wał w konstrukcji skrzynkowej lub w postaci kamiennego muru w obramowaniu z drewna.

Inwentarz: ułamki naczyn glinianych, żelazna misa (?), srebna waga (?)

Badania: niski stopień rozpoznania.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in. 1977: 227-229; Foltyn 2000:43.

OSADY OTWARTE:

1. **Stanowisko:** Błażejowice, gm. Cisek, woj. Opole, stan. 9

   Położenie:

   Chronologia: VII – XII w.;

   Charakter: osada otwarta (?)

   Zabudowa: obiekty osadowe (?)

   Inwentarz: ułamki naczyń glinianych.

   Badania:

   Źr. Inf.: Foltyn 2000: 30

2. **Stanowisko:** Błotnica Strzelecka, pow. Strzelce Opolskie. Stanowisko A.

   Położenie:

   Chronologia: VI (VII?) – IX w.

   Charakter: osada otwarta

   Zabudowa: co najmniej 4 obiekty osadowe: dwa paleniska, obiekt użytkowany piertwotnie jako jama zasobowa lub odpadkowa, wtórnie wyłożone gliną palenisko, bliżej niezidentyfikowany obiekt.

   Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, węgle drzewne

   Badania:

   Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in. 1977: 59, Foltyn 2000: 30, 47.

3. **Stanowisko:** Branice, pow. Głubczyce. Stan. 13.

   Położenie:

   Chronologia: VII – IX w.

   Charakter: osada otwarta

   Zabudowa:

   Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, fragment prażnicy

   Badania:

   Źr. Inf.: Foltyn 2000: 30

4. **Stanowisko:** Chorula pow. Krapkowice

   Położenie: około 700-800 metrów na północ od dzisiejszej wsi, na piaszczystym wzniesieniu nad Odrą

   Chronologia: VII – VIII (IX?) w.

   Charakter: osada otwarta

Zabudowa: 3 budynki słupowe i palenisko. Pierwszy budynek słupowy (chata 1) na planie prostokąta zgodnie z kierunkiem E-W., wymiary 7,20x5,60 m, 11 dołów posłupowych..
Inwentarz: plakietka pochodzenia awarskiego, fragmenty prażnicy, polepa, koralik, wyroby kamienne (m.in. osełki), żużel żelazisty, kości/zęby zwierzęce, węgle drzewne, brązowe okucie pasa z motywem klęczącego gryfa.
Badania:
Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 80, Foltyn 2000: 30, 48; Parczewski 1988b: 140-142

5. **Stanowisko:** Chrząszczyce, gm. Pruszków. Stan. 3 (dawniej A?)
Położenie:
Chronologia: VII (?), VIII w.
Charakter: osada otwarta
Zabudowa: 1 obiekt osadowy
Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, kości zwierzęce, węgle drzewne, łupina brzoskwini.
Badania: wykopaliskowe K. Macewicza i J. Radkiewicza w 1972 r.
Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in. 1977: 85; Foltyn 2000: 30.

6. **Stanowisko:** Cisek, pow. Koźle, stan. 4
Położenie: małe wzniesienie (dziś teren piaskowni)
Chronologia: VII – IX w.
Charakter: osada otwarta
Zabudowa: 3 obiekty osadowe
Inwentarz: ułamki naczyń glinianych i prażnic, częśc granitowego kamienia żarnowego, ułamek osełki, żelazny nóż i sztabka, matryca do wytłaczania okuć pasa (?)
Badania:
Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in. 1977: 93, Foltyn 2000:30; Parczewski 1982: 146

7. **Stanowisko:** Cisek, pow. Koźle, stan. 26
Położenie: na piaszczystym wzniesieniu nad doliną potoku
Chronologia: VII–X w.
Charakter: osada otwarta
Zabudowa: co najmniej 6 obiektów nieruchomych oraz 1 palenisko
Inwentarz: kilkanaście ułamków naczyń bez śladów obtaczania, 2 osełki, 1 nóż żelazny
Badania:
Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977, Foltyn 2000:31

8. **Stanowisko:** Cyprzanów, gm. Pietrowice Wlk. Stan. 5.

   Położenie:

   Chronologia: IX-X (?)

   Charakter: osada otwarta

   Zabudowa: 1 obiekt osadowy

   Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, osełka, przęślik gliniany

   Badania: powierzchniowe, wykopaliskowe w 1936

   Źr. Inf.: Foltyn 2000:32; Parczewski 1982: 146

9. **Stanowisko:** Dębowa, gm. Reńska Wieś, pow. Koźle, stan. 3.

   Położenie:

   Chronologia: IX – XI w.

   Charakter: osada otwarta

   Zabudowa: 1 obiekt osadowy (budynek?)

   Inwentarz: ponad 100 ułamków naczyń, polepa, węgle drzewne

   Badania:

   Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in. 1977: 106-108, Foltyn 2000: 32

10. **Stanowisko:** Dębowa, gm. Reńska Wieś, pow. Koźle, stan 12.

    Położenie:

    Chronologia: VIII – IX w.

    Charakter: osada otwarta

    Zabudowa: warstwa kulturowa (?)

    Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, osełka.

    Badania:

    Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in. 1977: 200

11. **Stanowisko:** Dobrzeń Mały, gm. Dobrzeń Wlk, woj. Opole, stan 8.

    Położenie:

    Chronologia: VIII – IX w.

    Charakter: osada otwarta

    Zabudowa: ok 30 obiektów osadowych. Większośc z nich nawiązuje do tzw. obiektów owalnych o nieckowatym przekroju.

    Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, brązowe okucie pasa (znalezisko luźne);

    Badania:

Źr. Inf.: Foltyn 2000:32, 48.

12. **Stanowisko:** Domecko, gm. Komprachcice pow. Opole, stan. 4.

    Położenie:

    Chronologia: VI – IX w.

    Charakter: osada otwarta

    Zabudowa: palenisko skonstruowane z polnych kamieni oraz ziemianka. Prawdopodobnie szereg innych obiektów.

    Inwentarz: ułamki naczyń glinianych

    Badania:

    Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 115; Foltyn 2000:48.

13. **Stanowisko:** Dzielnica, gm. Cisek, pow. Koźle, stan 1.

    Położenie:

    Chronologia: VII – IX w.

    Charakter: osada otwarta

    Zabudowa: 1 obiekt osadowy

    Inwentarz: 2 naczynia, ułamki naczyń glinianych, żelazny nóż

    Badania:

    Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977; Parczewski 1982: 147

14. **Stanowisko:** Głubczyce, pow. lok., stanowisko 1

    Położenie: we wschodniej części dzisiejszego miasta

    Chronologia:VII, VIII – XI w.

    Charakter: osada

    Zabudowa: co najmniej 3 obiekty osadowe

    Inwentarz: ułamki naczyń obtaczanych, w tym kilka z domieszką grafitu

    Badania: wykopaliskowe w 1925

    Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 134, Foltyn 2000:32; Parczewski 1982: 147

15. **Stanowisko:** Grodziec, pow. Niemodlin, stanowisko 2.

    Położenie: na wschód od wsi, w pobliżu grodziska.

    Chronologia: VI-IX w.

    Charakter: osada otwarta

    Zabudowa: 6 jam.

    Inwentarz: kilkanaście ułamków naczyń grubościennych.

Badania:

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 157; Foltyn 2000: 33.

16. **Stanowisko:** Grodziec, pow. Niemodlin, stanowisko 4.

Położenie: na południowy wschód od grodziska (?).

Chronologia: VI-IX w.

Charakter: osada (?).

Zabudowa: ułamki naczyń z gliny o licznej domieszce mineralnej.

Inwentarz: 3 małe ułamki naczyń wypalone na kolor szarobrunatny, niezdobione. Kość zwierzęca, żużel, grudki polepy.

Badania:

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 157

17. **Stanowisko:** Grodzisko, pow. Strzelce Opolskie.

Położenie: na południowy zachód od dzisiejszej wsi.

Chronologia: VII-X w.

Charakter: osada (?).

Zabudowa:

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych.

Badania:

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 159

18. **Stanowisko:** Januszkowice, gm. Zdzieszowice, woj. Opole. Stan. 3

Położenie:

Chronologia: IX-X w.

Charakter: osada tzw. otwarta

Zabudowa: 1 obiekt osadowy.

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych.

Badania: powierzchniowe (?)

Źr. Inf.: Foltyn 2000:33; Parczewski 1982: 148

19. **Stanowisko:** Kobylice, gm. Cisek, stan 6.

Położenie:

Chronologia: VIII-XII w.

Charakter: osada tzw. otwarta

Zabudowa: warstwa kulturowa (?)

Inwentarz:

Badania:

Źr. Inf.: Parczewski 1982: 148

20. **Stanowisko:** Kościeliska gm. Radłów, pow. Olesno

Położenie: przy załomie nadzalewowej terasy Prosy.

Chronologia: VII-VIII/IX w.

Charakter: osada

Zabudowa: około 70 obiektów o charakterze osadniczym, część pochodzi z XII i XIII w. n.e. Jamy datowane na VII (?), VIII, 1 połowę IX w. to w większości jamy prostokątne i owalne. Obok jamy 9/1937 znajdowało się 5 negatywów po słupach. Liczne paleniska.

Inwentarz: ułamki naczyń ze śladami obtaczania, całości naczyń. 1 nóż żelazny, grudki polepy, gliniane przęśliki, zęby zwierzęce.

Badania: wykopaliskowe w 1937 r.; 1957, 1959 i 1960 przez Z. Trudzika

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:215; Foltyn 2000: 50-51; Parczewski 1988b: 152.

21. **Stanowisko:** Kotórz Mały, pow. Opole

Położenie: na wschód od strumienia, mały piaszczysty pagórek

Chronologia: VII-X w.

Charakter: osada

Zabudowa:

Inwentarz: ułamki naczyń obtaczanych barwy szarej, żużel, spieczona glina

Badania: powierzchniowe w 1929 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:218

22. **Stanowisko:** Kotórz Wielki, gm. Turawa, pow. Opole, stanowisko 6

Położenie: na północny-zachód od wzniesienia

Chronologia: VII-X w.

Charakter: osada otwarta

Zabudowa: 15 (10?) obiektów nieruchomych: ziemianki, budynki w konstrukcji zrębowej.

Inwentarz: blisko 400 ułamków naczyń, 2 przedmioty żelazne, okucie brązowe (?), żużel żelazisty

Badania: powierzchniowe i ratowniczo-wykopaliskowe w 1934 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:221

23. **Stanowisko:** Kozłówki, gm. Kietrz, stan. *x*1

Położenie:

Chronologia: IX w.

Charakter: osada otwarta (?)

Zabudowa:

Inwentarz:

Badania:

Źr. Inf.: Parczewski 1982: 149

24. **Stanowisko:** Krapkowice, stanowisko 24 (stanowisko A)

Położenie: na zalewowej terasie Osobłogi (w pobliżu ujścia do Odry)

Chronologia: VI (?) VII-VIII w.

Charakter: osada otwarta.

Zabudowa: 5 obiektów osadowych (w tym półziemianka), palenisko.

Inwentarz: dwa naczynia bez śladów obtaczania, wypalone na kolor brunatnoszary, misa żelazna, rozcieracz kamienny, żużel żelazisty

Badania: wykopaliskowe w 1963 r. przez K. Macewicza i R. Pastwińskiego.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:229; Foltyn 2000:35; Parczewski 1988b: 162.

25. **Stanowisko:** Krępna, pow. Krapkowice.

Położenie:

Chronologia: IX–XII w.

Charakter: osada.

Zabudowa:

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, żużel.

Badania: powierzchniowe w okresie międzywojennym.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:236.

26. **Stanowisko:** Krogulna, gm. Pokój, pow. Namysłowski.

Położenie:

Chronologia: VI(?) - X w.

Charakter: osada.

Zabudowa:

Inwentarz: ułamki naczyń barwy szarej i szarobrunatnej.

Badania: powierzchniowe w okresie międzywojennym.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977.

27. **Stanowisko:** Krzanowice, gm. Dobrzeń Wielki, pow. Opole. Stanowisko 4.

Położenie:

Chronologia: VI-X w.

Charakter: osada.

Zabudowa: 2 jamy osadnicze. Prawdopodobnie ziemianki.

Inwentarz: ponad 200 skorup ze zdobieniami linii falistych i dookolnymi żłobkami.

Badania: powierzchniowe w okresie międzywojennym.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:240.

28. **Stanowisko:** Krzanowice, Dobrzeń Wielki, pow Opole. Stanowisko 7.

Położenie: na prawym brzegu Swornicy.

Chronologia: VI(?)-X w.

Charakter: osada.

Zabudowa:

Inwentarz: kilkadziesiąt ułamków naczyń.

Badania: powierzchniowe w okresie międzywojennym.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:241.

29. **Stanowisko:** Kubice, pow. Nysa

Położenie: na południowy wschód od dzisiejszej wsi.

Chronologia: VII-VIII w.

Charakter: osada

Zabudowa:

Inwentarz: wyklejone naczynie kształtu jajowatego z lekko wychylonym brzegiem.

Badania: wykopaliskowe w 1942 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:251

30. **Stanowisko:** Ligota Prószkowska, pow. Opole. Stanowisko 2.

Położenie: na północny zachód od dzisiejszej szosy

Chronologia: VI(?) VII-IX w.

Charakter: osada otwarta

Zabudowa: 3 ziemianki o wymiarach 2,85 x 1,5.

Inwentarz: ułamki naczyń, kolec żelaznej sprzączki, żużel.

Badania: wykopaliskowe w 1937 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:264., Kobyliński 1988:115

31. **Stanowisko:** Ligota Prószkowska, pow. Opole. Stanowisko 3.

Położenie:

Chronologia:. VII-XII w.

Charakter: osada.

Zabudowa: przyziemie budynku o wymiarach 2.85 x 1.5, palenisko z kamieni.

Inwentarz: kilkadziesiąt ułamków barwy szarej i szarobrunatnej, żużel pochodzenia dymarkowego, żużel żelazny, polepa.

Badania:

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:264.

32. **Stanowisko:** Ligota Prószkowska, pow. Opole. Stanowisko 4.

Położenie: na północny wschód od wzniesienia.

Chronologia:. VIII-X w.

Charakter: osada.

Zabudowa: ziemianka o kształcie wydłużonego owalu.

Inwentarz: szklany paciorek, polepa, kilkadziesiąt skorup z naczyń obtaczanych.

Badania: wykopaliskowe w 1937 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:267-268.

33. **Stanowisko:** Ligota Wielka, gm. Pawłowiczki, woj. Opole. Stan. 18

Położenie:

Chronologia:. VII-IX w.

Charakter: osada otwarta.

Zabudowa: obiekty osadowe

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, przęśliki, osełki, noże żelazne, kości zwierzęce

Badania: wykopaliskowe w 1930, 1933, 1980.

Źr. Inf.: Foltyn 2000:36

34. **Stanowisko:** Łany, gm. Cisek, woj. Opole. Stan G

Położenie:

Chronologia:. IX-X w.

Charakter: osada tzw. otwarta.

Zabudowa: 1 obiekt osadowy, o kształcie owalu, dłuższą osią zorientowany wzdłuż linii E-W, wymiary 2,20x2,60 m.

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, polepa, fragment glinianej formy odlewniczej (?).

Badania: wykopaliskowe w 1979, 1981

Źr. Inf.: Foltyn 2000:37, 58.

35. **Stanowisko:** Łąki Kozielskie, gm. Leśnica, pow. Strzelecki.

    Położenie:

    Chronologia: VIII-X w.

    Charakter: osada otwarta

    Zabudowa: kilka obiektów osadowych.

    Inwentarz: ponad 150 ułamków naczyń bez śladów obtaczania. Grudka polepy.

    Badania: powierzchniowe w 1935 r.

    Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:276, Foltyn 2000: 37; Parczewski 1982: 149.

36. **Stanowisko:** Łosiów, pow. Brzeg.

    Położenie:

    Chronologia: okres wczesnośredniowieczny (?)

    Charakter: osada

    Zabudowa:

    Inwentarz: dymarka

    Badania: O. Vuga w 2 połowie XIX w.

    Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:277

37. **Stanowisko:** Maciejowice, dawny pow. Grodków. Stanowisko 15.

    Położenie:

    Chronologia: VI(?)-IX w.

    Charakter: osada

    Zabudowa:

    Inwentarz: 8 ułamków naczyń obtaczanych

    Badania: wykopaliskowe w 1935 r.

    Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:281

38. **Stanowisko:** Michałowice, pow. Głubczyce. Stanowisko 1.

    Położenie:

    Chronologia:

    Charakter: osada

    Zabudowa:

    Inwentarz: 9 ułamków naczyń ze śladami obtaczania i odciskiem koła garncarskiego, grudka polepy

    Badania: (?) w 1937 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:290

39. **Stanowisko:** Miejsce Odrzańskie, pow Koźle. Stanowisko 12

    Położenie:

    Chronologia: VI(?)-X w.

    Charakter: osada

    Zabudowa:

    Inwentarz: kilkadziesiąt ułamkow naczyń.

    Badania: wykopaliskowe w 1937 r.

    Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:299.

40. **Stanowisko:** Mionów, gm. Głogówek, woj. Opole, stan. 1.

    Położenie:

    Chronologia: schyłek IX – 3 ćw. X w.

    Charakter: osada otwarta

    Zabudowa: 3 obiekty osadowe

    Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, polepa, żużel żelazisty.

    Badania: wykopaliskowe 1962-1973

    Źr. Inf.: Foltyn 2000: 38

41. **Stanowisko:** Naczęsławice, gm. Pawłowiczki, woj. Opole. Stan. 1.

    Położenie:

    Chronologia: VII-X, XI (?) w.

    Charakter: osada otwarta (?)

    Zabudowa: co najmniej 2 obiekty osadowe. Jeden z nich uważany jest w literaturze za wziemną partię budynku mieszkalnego o słupowej konstrukcji ścian.

    Inwentarz: ułamki naczyń glinianych i prażnic, polepa, 2 przęśliki, nóż żelazny, kości zwierzęce.

    Badania: liczne powierzchniowe, wykopaliskowe w 1967.

    Źr. Inf.: Foltyn 2000:38, 61.

42. **Stanowisko:** Nowa Cerekwia, gm. Kietrz, woj. Opole.

    Położenie:

    Chronologia: VIII-X w.

    Charakter: osada otwarta (?)

    Zabudowa: obiekty osadowe (?)

    Inwentarz: ułamki naczyń glinianych

Badania:

Źr. Inf.: Foltyn 2000: 39

43. **Stanowisko:** Nowy Świętów, pow. Nysa.

Położenie: wzniesienie przed dzisiejszą wsią.

Chronologia: VII-X w.

Charakter: osada

Zabudowa: kilka obiektów nieruchomych, resztki paleniska.

Inwentarz: 75 ułamków naczyń. Przęślik kształtu dwustożkowatego. Grudki przepalonej gliny

Badania: wykopaliskowe Kuchenbacha w 1936 r. Powierzchniowe J. Kaźmierczyka, K. Macewicza i A. Szczodraka w 1960 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 341.

44. **Stanowisko:** Ogiernicze, pow. Prudnik.

Położenie: na małym wzniesieniu w pobliżu rzeki Biała.

Chronologia: VI(?)-IX w.

Charakter: osada, kontynuowana od X wieku przez grodzisko.

Zabudowa:

Inwentarz:

Badania: sondażowe Z. Bagniewskiego w 1967 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:352

45. **Stanowisko:** Opole-Groszowice.

Położenie: na prawobrzeżnej terasie Odry.

Chronologia: VIII-X w.

Charakter: osada

Zabudowa: półziemianki

Inwentarz: ułamki naczyń

Badania: powierzchniowe E.Tomczaka w 1972

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:361

46. **Stanowisko:** Opole-Półwieś.

Położenie:

Chronologia: VI-VIII w.

Charakter: osada.

Zabudowa: obiekty nieruchome.

Inwentarz: ułamki naczyń z gliny schudzonej.

Badania: wykopaliskowe w 1938 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:365-366.

47. **Stanowisko:** Paczków, pow. Nysa

Położenie: na wysokim brzegu rzeki Nysy

Chronologia: IX-XII w.

Charakter: Osada.

Zabudowa:

Inwentarz: 39 ułamków naczyń częściowo i całkowicie obtaczanych

Badania: wykopaliskowe i powierzchniowe przed 1945.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:371

48. **Stanowisko:** Piechocice, gm. Korfantów, pow. Niemodlin, stan. 2.

Położenie:

Chronologia: VIII-IX w.

Charakter: Osada otwarta.

Zabudowa: częściowo zniszczona ziemianka o głębokości do 70 cm.

Inwentarz: 2 naczynia częściowo słabo obtaczane, kilkadziesiąt ułamków naczyń, żelazna ostroga taśmowata (znalezisko luźne – element poźnokaroliński wg K. Wachowskiego 1991:143.)

Badania: powierzchniowe w latach międzywojennych, wykopaliskowe w 1937 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:378; Foltyn 2000:39.

49. **Stanowisko:** Pietrowice Wielkie pow. Racibórz

Położenie:

Chronologia: VI (?), VII-IX, X-XII w.

Charakter: Osada otwarta.

Zabudowa: jamy osadnicze (16 obiektów osadowych)

Inwentarz: liczne naczynia i ułamki ceramiczne, żelazny grocik (?).

Badania: powierzchniowe i wykopaliskowe przed 1942 r. oraz w 1958, 1959, 1961, 1963 r. J. Bukowskiej-Gedigowej.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:386; Foltyn 2000:39

50. **Stanowisko:** Pisarzowice, pow. Brzeg

Położenie:

Chronologia: VI(?)-X w. (?)

Charakter: Osada.

Zabudowa:

Inwentarz: 3 ułamki naczyń (!).

Badania: powierzchniowe w 1939 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:388

51. **Stanowisko:** Poborszów, gm Reńska Wieś, pow. Koźle

Położenie: na lewobrzeżnej terasie Odry.

Chronologia: VII (?) VIII-X, XI (?) w.

Charakter: Osada otwarta.

Zabudowa: 12 (11?) pomieszczeń mieszkalnych i gospodarczych w układzie szeregowym.

Inwentarz: liczne ułamki naczyń, kości zwierzęce, gruki polepy, węgle drzewne, fragmenty prażnicy, trzy osełki, fragment noża żelaznego, żużle żelaziste (?).

Badania: wykopaliskowe K. Macewicza i S. Wuszkan w 1970 r., E. Tomczaka w 1971 i 1972 r. oraz M. Parczewskiego w 1971 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:394

52. **Stanowisko:** Racibórz-Ostróg

Położenie:

Chronologia: VI(?)-X w. (?)

Charakter:

Zabudowa:

Inwentarz: fragment dolnej nieobtaczanej partii naczynia, dno płaskie z odciskiem osi koła garncarskiego..

Badania: powierzchniowe w 1928 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:415-416

53. **Stanowisko:** Racibórz-Stara Wieś

Położenie:

Chronologia: sprzed X w.

Charakter: osada przygrodowa

Zabudowa: ślady konstrukcji drewnianych

Inwentarz: ułamki naczyń całkowicie obtaczanych, niezdobiona misa z brązu analogicznej do misy z Tarnowa Grodkowskiego, Sobótki, a także ułamka misy z Ostrówka w Opolu

Badania: powierzchniowe w 1930 r. i w latach 1952-1961 m.in. J. Kaźmierczyka.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:420

54. **Stanowisko:** Reńska Wieś, pow. Koźle

Położenie:

Chronologia: VIII-IX w.

Charakter:

Zabudowa:

Inwentarz:

Badania:

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:429.

55. **Stanowisko:** Rogi, pow. Koźle, stanowisko 9.

Położenie:

Chronologia: VI(?)-X w.

Charakter:osada

Zabudowa:

Inwentarz: 12 ułamków naczyń.

Badania: powierzchniowe w 1928 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:429.

56. **Stanowisko:** Roszowice, gm. Cisek, pow. Koźle, stan. 2.

Położenie:

Chronologia: VII-X w.

Charakter: osada otwarta

Zabudowa: obiekty osadowe.

Inwentarz:ułamki naczyń glinianych

Badania: powierzchniowe w okresie międzywojennym

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:436; Foltyn 2000:40

57. **Stanowisko:** Roszowicki Las, gm. Cisek, woj. Opole, stan. 36.

Położenie:

Chronologia: VIII-IX w.

Charakter: osada otwarta

Zabudowa: co najmniej 3 obiekty osadowe.

Inwentarz:ułamki naczyń glinianych i prażnic, polepa, przęślik.

Badania: powierzchniowe i wykopaliskowe w 1987.

Źr. Inf.: Foltyn 2000:40

58. **Stanowisko:** Rzymiany, pow. Nysa

Położenie:

Chronologia: VI-IX w.

Charakter: osada

Zabudowa: jamy osadnicze i zasobowe.

Inwentarz: ułamki naczyń i kości zwierzęce.

Badania: wykopaliskowe w 1938 r. i powierzchniowe J. Kaźmierczyka, K. Macewicza i A. Szczodraka w 1960 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:448-449

59. **Stanowisko:** Sarny Małe, gm. Lewin Brzeski, pow. Niemodlin, stan. 2.

Położenie: nieopodal starorzecza Nysy Kłodzkiej

Chronologia: VII-X w.

Charakter: osada.

Zabudowa: ziemianka? o nieregularnym kształcie u przyziemia. Wymiary 5x3 m.

Inwentarz: kilkaset ułamków naczyń słabo obtaczanych., przepalone kamienie, polepa, kości zwierzęce, żużel, węgiel drzewny i fragment osełki kamiennej.

Badania: wykopaliskowe W.Ullricha w 1938 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:453-454

60. **Stanowisko:** Sekowice, pow. Nysa, stanowisko E

Położenie:

Chronologia: VI/VII-VIII w.

Charakter: osada

Zabudowa:

Inwentarz: kilkadziesiąt ułamków naczyń ręcznie lepionych.

Badania: powierzchniowe W. Romańskiego w 1969 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:457

61. **Stanowisko:** Stara Jamka, gm. Korfantów, pow. Niemodlin.

Położenie: na północ od dzisiejszej wsi

Chronologia: VII-IX w.

Charakter: osada otwarta.

Zabudowa: część jamy, długość 3 m., głębokość 0,5 m..

Inwentarz: kilkadziesiąt ułamków naczyń, fragment przedmiotu żelaznego.

Badania: wykopaliskowe w 1927 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:466

62. **Stanowisko:** Szczedrzyk, pow. Opole

Położenie: obecnie na terenie Jeziora Turawskiego.

Chronologia: IX-XI w.

Charakter: osada

Zabudowa:

Inwentarz: kilkadziesiąt ułamków naczyń obtaczanych.

Badania: wykopaliskowe w 1927 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:500

63. **Stanowisko:** Szklary, pow. Opole.

Położenie: na krawędzi wysokiej terasy Osobłogi i niewielkiego strumyka.

Chronologia: VI(?)-X w.

Charakter: osada

Zabudowa:

Inwentarz: kilkanaście ułamków naczyń.

Badania: powierzchniowe Z. Bagniewskiego i G. Domańskiego w 1969 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:503

64. **Stanowisko:** Ścigów, gm. Strzeleczki, woj. Opole, stan. 9.

Położenie:

Chronologia: VII-VIII-X w.

Charakter: osada otwarta.

Zabudowa: co najmniej 20 obiektów osadowych, koncentracja palenisk otwartych.

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych i prażnic, polepa, wyroby żelazne (grocik, noże, dłutko, ramka sprzączki), osełki, żużel żelazisty, kości zwierzęce.

Badania: powierzchniowe w 1979, wykopaliskowe w latach 1979-1982.

Źr. Inf.: Foltyn 2000: 42.

65. **Stanowisko:** Śmicz, pow. Prudnik. Stanowisko 6.

Położenie: w pobliżu grodziska, na północny zachód od wzniesienia.

Chronologia: VII-IX w.

Charakter: osada

Zabudowa: liczne ciemne plamy na powierzchni pola (obiekty osadowe?).

Inwentarz: 5 ułamków naczyń częściowo słabo obtaczanych.

Badania: powierzchniowe 1930 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:509.

66. **Stanowisko:** Tłustoręby, pow. Niemodlin.

Położenie:

Chronologia: IX-X w.

Charakter: osada.

Zabudowa:

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych.

Badania: powierzchniowe w okresie międzywojennym.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:517.

67. **Stanowisko:** Ucieszków, pow. Koźle.

Położenie: na zachód od dzisiejszej wsi.

Chronologia: IX-X w.

Charakter: osada.

Zabudowa:

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych.

Badania: powierzchniowe w okresie międzywojennym.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:522.

68. **Stanowisko:** Warłów, gm. Dobrodzień, stan. 7.

Położenie:

Chronologia: VII-VIII, IX (?) w.

Charakter: osada otwarta.

Zabudowa: 18 obiektów osadowych w układzie szeregowym: m.in. koncentracja wielofunkcyjnych (?) palenisk otwartych.

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych i prażnic, polepa, przęślik, żelazny nóż i gwóźdź, kości zwierzęce.

Badania: powierzchniowe, wykopaliskowe w latach 1965-1967, 1969.

Źr. Inf.: Foltyn 2000:42.

69. **Stanowisko:** Większyce, gm. Reńska Wieś, stan. 3.

Położenie:

Chronologia: VII-X w.

Charakter: osada otwarta (?).

Zabudowa: 1 obiekt osadowy

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych, żelazny nóż, fragment żarnowu.

Badania: wykopaliskowe w 1937.

Źr. Inf.: Foltyn 2000: 43.

70. **Stanowisko:** Włostowa, pow. Nyski (dawniej Niemodliński).

Położenie: na terasie Ścinawy Niemodlińskiej.

Chronologia: IX-X w.

Charakter: osada.

Zabudowa:

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych.

Badania: powierzchniowe Z. Bagniewskiego w 1970 r..

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:545-546

71. **Stanowisko:** Wojnowice, pow. Głubczyce

Położenie: na lewobrzeżnej terasie Troi.

Chronologia: VI(?)-IX w.

Charakter: osada.

Zabudowa:

Inwentarz: 16 ułamków naczyń bez śladów obtaczania.

Badania: powierzchniowe m.in. A. Kudły w 1968 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:549.

72. **Stanowisko:** Wróblin, pow. Opole

Położenie:

Chronologia: IX-XII w.

Charakter: osada.

Zabudowa:

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych.

Badania: powierzchniowe w okresie międzywojennym m.in. F. Stumpego.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:559

73. **Stanowisko:** Zawsie, pow. Nysa.

Położenie:

Chronologia: VII-VIII w.

Charakter: osada.

Zabudowa:

Inwentarz: ułamki naczyń zdobione pasmami linii falistych i ukośnymi żłobkami.

Badania: powierzchniowe m.in. Weissera w 1941 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:576-577

74. **Stanowisko:** Zbica, gm. Świerczów, woj. Opole, stan 5.

Położenie:

Chronologia: X w.

Charakter: osada otwarta.

Zabudowa: 2 obiekty osadowe.

Inwentarz: ułamki naczyń glinianych.

Badania: powierzchniowe i wykopaliskowe w latach międzywojennych.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 577.

75. **Stanowisko:** Zdziechowice, pow. Olesno.

Położenie: na terenie dzisiejszej wsi.

Chronologia: VIII-IX w.

Charakter: osada.

Zabudowa: jama osadnicza.

Inwentarz: 3 niezdobione naczynia bez śladów obtaczania, dna płaskie.

Badania: powierzchniowe w 1932 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:578-579

76. **Stanowisko:** Ziemnice Wielkie, pow. Opole.

Położenie: na lewobrzeżnej terasie Odry.

Chronologia: VI-X(?), X-XI w.

Charakter: osada.

Zabudowa:

Inwentarz: ponad 20 małych ułamków naczyń, fragment dwustożkowatego przęślika z otworem w kształcie ściętego stożka, grudka polepy.

Badania: powierzchniowe w 1941 r.; E. Tomczaka w 1972 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:582

77. **Stanowisko:** Żelazna, gm. Dąbrowa, pow. Opole

Położenie:

Chronologia: VI(?)-X w.

Charakter: osada.

Zabudowa:

Inwentarz: kilka ułamków naczyń bez śladów obtaczania.

Badania: znalezisko przypadkowe w 1938 r.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977:593.

CMENTARZYSKA:

1. **Stanowisko:** Izbicko, pow. Strzelce Opolskie, stanowisko 2.

Położenie: ok. 2 km na północny-wschód od dzisiejszego, północnego krańca wsi.

Chronologia: VII-IX w.

Charakter: cmentarzysko ciałopalne, kurhanowe.

Zabudowa: 11 kurhanów pewnych, 9 prawdopodobnych prawdopodobnych 13 wątpliwych. (Foltyn podaje 34 kopce). Średnica kurhanów około 7,5 – 12 m., wysokość 0,4 – 1,2 m.

Inwentarz: m.in. złoty kolczyk (formy słowiańsko-awarskiej wg Zoll-Adamikowej), naczynia, tarcza drewniana, fragment żelaznej ostrogi, 2 żelazne noże.

Źr. Inf.: Zoll-Adamikowa 1975: 91-95; Kaźmierczyk i in. 1977: 171; Foltyn 2000: 33.

2. **Stanowisko:** Racibórz-Obora, stan. *x*1 (I-III)

Położenie: na prawym brzegu Odry, w odległości około 1,8 km. od grodu.

Chronologia: VII-VIII, IX (?) w.

Charakter: cmentarzysko ciałopalne kurhanowe**.**

Zabudowa: trzy grupy kopców, pierwsza złożona z 13 kurhanów, druga składa się z 3 dużych kopców oraz kilku innych silnie zniwelowanych, trzecia z 9 kopców rozciągniętych wzdłuż linii północ-południe. Przeciętna średnica kopców od 5,5 m. do 6,5 m. Przeciętna wysokość w grupie pierwszej, od 0,75 m do 0,85 m. Jeden z kopców otoczony ogrodzeniem drewnianym.

Inwentarz: szczątki osób spalonych, ceramika ręcznie lepiona, fragment wyrobu koćianego/rogowego, kilka fragmentów przedmiotów żelaznych

Badania: wykopaliskowe Stöckela, w 2 połowie XIX w. J. Kozłowskiego w 1961 r. i w latach 1963-1972 (z przerwami) E. Dąbrowskiej.

Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 419.

3. **Stanowisko:** Rozumice, gm. Kietrz, pow. Głubczyce

   Położenie: w obrębie zalesionych wzgórz, na wysokości około 280 m. n.p.m.

   Chronologia: VII-IX w.

   Charakter: cmentarzysko ciałopalne kurhanowe

   Zabudowa: cmentarzysko rozciąga się na przestrzeni około 200 m. Wyodrębnione zostały dwie grupy kurhanów – pierwsza złożona z sześciu słabo widocznych kopców o wymiarach od 5,0x4,5m. do 17x20 m., przy wysokości od 24 do 58 cm – druga składa się z trzech kolistych kurhanów kurhanów średnicy od 11 do 15 m. przy wysokości od 136 do 145 cm.

   Inwentarz: przepalone kości ludzkie i ułamki naczyń.

   Badania: wykopaliskowe E. Dąbrowskiej w 1964 i 1970 r.

   Źr. Inf.: Kaźmierczyk i in.. 1977: 441-442; Parczewski 1982: 152.

LITERATURA

ABŁAMOWICZ D.

1991 *Osadnictwo grodowe na Górnym Śląsku we wczesnej fazie wczesnego średniowiecza*,„Śląskie Prace Prehistoryczne”. Tom 2. Katowice, s. 107-121.

BANASZKIEWICZ J.

1986 *Jedność porządksu przestrzennego, społecznego i tradycji początków ludu. (Uwagi o urządzeniu wspólnoty plemienno-państwowej u Słowian*), „Przegląd historyczny”, t. 77 s. 445-466.

BARANIECKI L., SKRZYPCZAK W.

2005 *Geografia fizyczna: ogólna i Polski*. Warszawa.

BALZER P.

1937 O kształtach państw pierwotnej Słowiańszczyzny, [w:] Pisma pośmiertne Oswalda Balzera, Lwów 1937, t. 3.

BOROŃ P.

2001 *Słowiańskie plemię. O pojęciu i jego rozumieniu w polskiej historiografii*, [w:] *Viae historicae. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Wrocław 2001.

BUKOWSKA-GEDIGOWA J., GEDIGA B

1968 *Wczesnośredniowieczny gród na Ostrówku w Opolu*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
1986 *Wczesnośredniowieczny gród na Ostrówku w Opolu*. Wrocław.

FOLTYN. M.E.

1998 *Podstawy gospodarcze wczesnośredniowiecznej społeczności plemiennej na Górnym Śląsku*, Katowice.
2000 *Materiały archeologiczne do poznania starszych wieków średnich na Górnym Śląsku.* Cieszyn.
2005 *Osadnictwo wczesnośredniowieczne w dorzeczu Przemszy w świetle badań archeologicznych*, [w:] *Osadnictwo nad Przemszą i Brynicą w średniowieczu*, Red. Sperka J. Sosnowiec-Cieszyn, s. 9-53.
2006 *Problem „górnośląskiego obszaru osadniczego” w starszych wiekach średnich. Przyczynek do badań regionalnych Górnego Śląska.* [w:] M. Dworaczyk, A.B. Kowalska, S. Moździoch, M. Rębkowski (red.), *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*, Szczecin – Wrocław 2006, s. 149-160.

GEDIGA B

1969 Prace *wykopaliskowe na Ostrówku w Opolu w 1967 roku*. „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 21, s. 223-239.
1972 Badania *wykopaliskowe na Ostrówku w Opolu w 1968 i 1969 roku oraz omówienie najważniejszych wyników zakończonych prac*. „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 24, s. 175-215.
1973 Konstrukcje *obronne wczesnośredniowiecznego grodu* – miasta na Ostrówku w Opolu. „Archeologia Polski”, t. 18, s. 491-537.
1979 O*pole wczesnośredniowieczne w świetle badań na Ostrówku.* [w:] *Kształtowanie się kultury wczesnopolskiej na Opolszczyźni*,.s. 58-91.

GEDIGA B, SPYCHAŁA K.

1998 *Wyniki ratowniczych badań na Ostrówku w Opolu w 1996 roku,* „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, tom. XL, s. 381-386.

GRODECKI R.

1991 *Liber Fundationis Claustri SMV in Henrikow czyli Księga Henrykowska*. Wrocław.

HENSEL W.

1950 *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t.1, Poznań.
1956 jw., t.2, Poznań.
1959 jw., t.3, Warszawa.

HENSEL W., KURNATOWSKA Z.

1972 *Studia i materiały do osadnictwa (...), t.4.* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
1980 jw., t.5.
1987 jw., t.6.

HILCZERÓWNA Z.

1965 *„Małe plemiona” wczesnego średniowiecza i archeologiczne sposoby ich badania,* „Slavia Antiqua”, tom XII (red. W. Hensel), Warszawa-Poznań, s. 83-126.

KAŹMIERCZYK J.

1969 *Budownictwo mieszkaniowe z drewna w VI-XIII wieku na. obszarze Śląska,* „Archeologia Polski”, t. 14, s. 167-214.

KAŹMIERCZYK J., MACEWICZ K., WUSZKAN S.

1977 *Studia i materiały do osadnictwa Opolszczyzny wczesnośredniowiecznej*. Opole

KOBYLIŃSKI Z.

1988 *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach średniowiecza*, Wrocław.

KONDRADECKI J.

1994 *Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa.

2002 *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.

KRAMAREK J.

1964 *Badania na grodzisku w Lipkach.* „Silesia Antiqua", t. 6, s. 135-141. Wrocław-Warszawa-Kraków.

KURNATOWSKA Z.

2000 *Wielkopolska w X wieku i formowanie się państwa polskiego*, [w:] *Ziemie polskie w X w. i ich znaczenie w kształtowaniu się nowej mapy Europy,*. Kraków s. 99-117.

2003 *Proces formowania się „państwa gnieźnieńskiego*, [w:] *Civitas Schinesghe cum pertinentiis*, red. W. Chudziak, Toruń, s. 33-49;

KURNATOWSKA Z., ŁOSIŃSKA A.

1981 *Weryfikacja grodzisk wielkopolskich na półmetku*, „Fontes Archeologici Posnaniensis", t. 32. s. 25-62.
1984 *Weryfikacja grodzisk wielkopolskich na półmetku*, [w:] jw. t.34.

KURNATOWSKI S.

2000 *Studia osadnicze nad strukturą zasiedlenia i gospodarką*, [w:] *Ziemie polskie w X w. i ich znaczenie w kształtowaniu się nowej mapy Europy.* Kraków.

LATZKE W.

1937 Schlesiens *Südgrenze bis zum Anfange des 13. Jahrhunderts*, [w:] *„Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schliesens"*, 71, s. 74.

LECIEJEWICZ L.

1976 *Słowiańszczyzna zachodnia*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

LODOWSKI J.

1972 *Wczesnośredniowieczny gródek palisadowy w Zawadzie, pow. Opole, Sprawozdania Archeologiczne t.* XXIV, s. 217-227.

LODOWSKI J., SZYDŁOWSKI J.

1991 *Śląsk plemienny w świetle źródeł archeologicznych*, [w:] *Od plemienia do państwa. Śląsk na tle wczesnośredniowiecznej słowiańszczyzny zachodniej*, red. Lech Leciejewicz, Wrocław-Warszawa, s. 21-34.

ŁOWMIAŃSKI H.

1958 *O identyfikacji nazw Geografa bawarskiego* [w:] *Studia Źródłoznawcze*, t. III: 1958, s. 1-22; reed: w*: Studia nad dziejami Słowiańszczyzny, Polski i Rusi w wiekach średnich*, Poznań 1986, s. 151-181.

MACEWICZ K.

1983 Krapkowice, gm. loco, stan. A. „OIK”, nr 2 s. 50-53.

MIERZWIŃSKI A.

1992 *Zasiedlenie Opolszczyzny od starszej epoki brązu po wczesny okres lateński*. Wrocław.

NALEPA J.

2003 O *nowszym ujęciu problematyki plemion słowiańskich u "Geografa Bawarskiego*". *Uwagi krytyczne*, *Slavia Occidentalis*, t. 60 (2003), s. 9-63.

NOSOV E.

1994 *The emergence and development of Russian towns: some outline ideas* [w:] Urbańczyk P. (red.) “*The origins of towns in temperate Europe*”, Warszawa, s. 57-80.

JANKOWSKI J.

1991 *Znaczenie toponimów obronnych dla odtworzenia struktury plemiennej Górnego Śląska*, „Śląskie Prace Prehistoryczne”, tom 2, Katowice, s. 73-80.

ROSPOND S.

1959 *Dzieje polszczyzny śląskiej*. Katowice

PAWLAK W.; PAWLAK J.

1997 (red.) *Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego*. Wrocław.

PAŁUBICKA A., TABACZYŃSKI S.

1986 Społeczeństwo *i kultura jako przedmiot badań archeologicznych* [w:] *Teoria i praktyka badań archeologicznych*. Tom I. Red. W. Hensel i in. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, s. 57-183.

PANIC I.

1992 *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowiecz,*. Katowice

PARCZEWSKI M.

1981 *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na pograniczu śląsko-morawskim. Ze studiów nad lesowym płaskowyżem Głubczyckim*, „Przegląd Archeologiczny”, T. 28, s. 123-170.
1982 *Płaskowyż Głubczycki we wczesnym średniowieczu*. Warszawa-Krakow.
1988a *Najstarsza faza kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce*. Kraków.
1988b *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Wrocław.

ROSPOND S.

1968 *Nazwy geograficzne śląska*. Warszawa-Wrocław

SPYCHAŁA K.

2006 Czy możliwe jest jeszcze odkrycie nieznanych grodzisk? „Archeologia Żywa”, *nr 3 (37).*

SZYDŁOWSKI J.

1989 *Początki wczesnego średniowiecza na Górnym Śląsku.* Katowice.

1991 *Problematyka badań doby plemiennej wczesnego średniowiecza na Górnym Śląsku.* [w:] *Śląskie Prace Prehistoryczne,* tom 2, Katowice, s. 10-21.

SZYDŁOWSKI J., ABŁAMOWICZ D.

2006 *Stan i potrzeby badań nad plemiennym osadnictwem grodowym Górnego Śląska (VI-X w.)* [w:] *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce - 15 lat później,* [red.] Chudziak W., Moździoch S., s. 201-209.

TYSZKIEWICZ J.

1963 Z badań nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem górnego dorzecza Odry. Brzmienie pierwotne i umiejscowienie Lupiglaa i Golensizi tzw. Geografa Bawarskiego, [w:] Studia z dziejów osadnictwa, t. I. Warszawa.

1991 *Uwagi o ustalaniu się granicy między Morawami a Śląskiem,* „Śląskie Prace Prehistoryczne”, tom 2. Katowice, s. 35-48.

TYSZKIEWICZ L.

1991 *Południowo-wschodnia rubież w systemie plemion śląskich,* „Śląskie Prace Prehistoryczne”, tom 2, Katowice, s. 49-71.

URBAŃCZYK P.

2002 *Wczesna urbanizacja Ziem Polskich,* [w:] *Civitas & villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej*. Wrocław-Praha, s. 37-47.

WACHOWSKI K.

1975 *Cmentarzyska doby wczesnopiastowskiej na Śląsku*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

1991 *Wpływy kulturowe na Śląsku Górnym w VIII-IX wieku,* [w:] *Śląskie Prace Prehistoryczne,* tom 2, Katowice, s. 133-146.

ZOLL H.

1958 *Kwestia wydzielania wczesnośredniowiecznych grup plemiennych w świetle małopolskich materiałów nekropolitycznych,* Kraków.

ZOLL-ADAMIKOWA H.

1975 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski. Cz. I źródła. Wrocław-Warszawa*-Kraków-Gdańsk.